

ligt in bed na zijn operatie. Maar U gaat naar het Oosten", herhaalde ze, alsof het Sjoelga's schuld was dat alles zo gelopen was en of hij haar had moeten waarschuwen.

"Het spijt me vreselijk, weest U maar niet kwaad op me...." zei Sjoelga heel rustig en vreedzaam, hoewel ergens in zijn hart een bedroefde stem weerklonk. „Zo ben je dus Liza Rybalowa, zo ontvang je me dus, mijn lieve kleine Liza". Toch beheerste hij zich want hij was een man die al veel van het leven gezien had. „Vertelt U me eens rustig wat er aan de hand is". Hij zei nu ook „U".

„Och, wat ben ik toch onaardig tegen U. Neem het me niet kwalijk", zei ze, nog steeds op diezelfde haastige toon. De herinnering aan hun oude vriendschap maakte haar gezicht weer vriendelijker. „Komt U toch binnen....alleen.... er gebeuren hier dingen....!"

Zij schudde haar hand naast haar hoofd en er kwamen weer tranen in haar ogen. Ze ging even op zij om hem binnen te laten. Zij liepen de donkere gang in. De deur naar de kamer rechts van de gang stond open en in het zonlicht dat door het opengeschoven raam naar binnen stroomde, zag hij een paar jongens en meisjes naast een bed staan. Op het bed lag, een beetje overeind in de kussens, een jongen in een wit hemd met een liggend kraagje. Hij had donkere ogen en zag heel bleek, hoewel men nog kon zien dat hij vroeger bruinverbrand was. Aan zijn kleren en bewegingen herkende Sjoelga in een van de jongelui die met een zware zak op zijn schouders bij het bed stond, de jongen die daarnet dat meisje bij de vrachtwagen had staan zoenen.

„Die zijn mijn zoon goeiendag komen zeggen. Gaat U hier maar binnen", zei Elizaweta Alexejefna, naar de tegenoverliggende deur wijzend.

De kamer, waar hij nu binnen kwam, lag aan de schaduwkant van het huis en het was er schemerig en koel.

„Laten we elkaar nu eerst eens behoorlijk goedendag zeggen", zei Sjoelga, haar de hand reikend. Hij had zijn pet afgezet en nu zag men zijn met de tondeuze bewerkte haren, die zwart waren met hier en daar een beetje grijs er tussen.

„Ik weet werkelijk niet wat ik zeggen moet, Liza of Lizaweta Alexejefna?"

„Zegt U maar wat U wilt. Ik ben niet zo grootsig, alleen vraag ik me af of ik Liza nog wel ben. Liza.... dat is geweest, maar nu...." Zij maakte een korte handbeweging en keek

Sjoelga met een gekwelde, beschaamde en toch heel vrouwelijke blik uit haar behuilde ogen aan.

„Voor mij blijf je altijd Liza, ik ben toch ook oud geworden“, glimlachte Sjoelga, een stoel pakkend.

Zij ging tegenover hem zitten.

„En omdat ik al een oude man ben zal ik maar meteen beginnen met je de les te lezen“, ging Sjoelga met hetzelfde glimlachje, maar zeer ernstig, voort. „Je moet je er niet zo over te doen maken, dat ik en andere mensen naar het Oosten trekken. Daarmee zijn we nog niet van die verdomde moffen af. Je hebt vroeger altijd voor ons gedaan wat je kon en daarom kan ik je nu wel vertellen dat de moffen van Millerowo naar Morozofskaja opgerukt zijn. Dat betekent dat ze naar Stalingrad willen en dan zitten wij een eind achter het front...“

„Worden wij daar soms beter van?“, vroeg ze bitter. „Jullie verdwijnen en wij blijven hier...“

„Wie z'n schuld is dat?“, vroeg hij, rood wordend. „Van de eerste dag van de oorlog af hebben we gezinnen naar het Oosten gebracht“. Hij dacht even aan zijn eigen vrouw en kinderen. „Net zulke gezinnen als het jouwe. Wat zeg ik, gezinnen? Duizenden en tienduizenden hebben we naar de Oeral en Siberië laten gaan. Waarom ben jij dan niet ook gegaan“, zei hij steeds bitterder.

Aan de manier waarop ze kaarsrecht op haar stoel zat te luisteren naar wat er in de andere kamer gebeurde, zag hij, dat zij maar half hoorde wat hij zei. Onwillekeurig ging hij zelf ook letten op de geluiden, die uit die kamer kwamen. Hij hoorde alleen maar zo af en toe het gemurmel van zachte stemmen en kon niet verstaan wat er gezegd werd.

Wanja Zemnoechof had, met al zijn spreekwoordelijk geworden koppigheid en durf nergens een wagen voor Wolodja Osmoechin kunnen vinden. Hij ging maar weer naar huis terug en vond daar Zjora Aroetjoenjantz, die vol ongeduld op hem zat te wachten. Zijn vader was ook thuis en daaruit begreep Wanja dat de Kowaljofs vertrokken waren.

Zjora Aroetjoenjantz was een lang opgeschoten jongen van zeventien. Zijn huid was van nature al donker en hij was bovendien nog sterk gebruind, zodat hij met zijn zwarte Armeense ogen en dikke lippen wel op een neger leek.

Ondanks het verschil in leeftijd waren hij en Wanja in de paar dagen, dat ze hadden samengewerkt, dikke vrienden geworden want ze waren beiden hartstochtelijke boeken-

vrienden. Wanja Zemnoechof werd op school zelfs „de professor” genoemd. Hij had maar één net pak, grijs met een bruin streepje, dat hij alleen bij feestelijke gelegenheden droeg en dat hem, zoals al zijn kleren, een beetje te kort was geworden. Maar als hij met zijn witte overhemd, zijn bruine dasje en zijn zwarte hoornen bril op school kwam en daar met zijn boeken onder zijn arm geklemd en zijn zakken vol papieren door de gang liep, gingen de kinderen uit de lagere klassen eerbiedig voor hem opzij. Dan liep hij verstrooid heen en weer, rustig en zwijgzaam en toch met de altijd aanwezige mogelijkheid van plotselinge opwindning in zijn ogen en ook de jongens uit zijn eigen klas behandelden hem met enige eerbied, want hij leek dan werkelijk op een echte professor.

Zjora Aroetjoenjantz had een speciaal gelinieerd schrift aangelegd, waarin hij heel zorgvuldig de naam van de schrijver en de titel van ieder boek, dat hij had gelezen, schreef. Daarnaast kwam dan in een paar woorden zijn mening over het boek. Bijvoorbeeld:

N. Ostrofski, „Hoe het staal gehard werd”, Prachtboek.

A. Blok, „Gedichten over een Schone Dame”, Veel ingewikkelde zinnen.

L. Tolstoi, „Hadzji Moerat”, Laat de vrijheidsstrijd van de bergstammen goed uitkomen.

C. Goloebof, „Soldateneer”, Laat de vrijheidsstrijd van de bergstammen niet goed uitkomen.

Byron, „Childe Harold”, Onbegrijpelijk waarom dit boekwerk de gemoederen zo in beroering bracht, terwijl het toch eigenlijk stomvervelend is.

W. Majakofski, „Goed” (Geen opmerkingen).

A. Tolstoi, „Peter de Grote”, Prachtig. Maakt duidelijk dat Peter een vooruitstrevend man was.

Zo stonden er vele boeken in zijn speciale schrift. Zjora was ook in alle andere dingen heel precies, helder en zeer op orde en discipline gesteld. Bovendien week hij nooit van zijn principes af.

Al die dagen en nachten hadden ze, terwijl ze scholen, clubs en kindertehuizen evacueerden, verhit gedebatteerd over het tweede front, over het gedicht „Wacht op mij”, over de Noordelijke doorvaart, de film „Een Groot Leven”, over het werk van professor Lysenko, de gebreken van de pioniersorganisatie, het vreemde gedrag van de regering Sikorski in

Londen, de dichter Sjipatsjof, over de radio-omroeper Levitan, over Roosevelt en over Churchill. Ze waren het maar in één ding oneens gebleven: Zjora vond dat het veel nuttiger was boeken en kranten te lezen dan in het park achter de meisjes aan te lopen en Wanja zei dat hij persoonlijk zeker wél achter ze aan zou lopen als hij maar niet zo bijziende was.

Terwijl Wanja afscheid nam van zijn huilende moeder en zuster en zijn vader kwaad kuchend en hummend probeerde niet naar zijn zoon te kijken — en hem toch op het laatste ogenblik bekruisigde en zijn hete, droge lippen op het voorhoofd legde — probeerde Zjora zijn vriend ervan te overtuigen, dat het geen zin zou hebben naar Osmoechin te gaan als er toch geen wagen voor Wolodja was. Maar Wanja zei, dat hij het beloofd had en dat ze het even moesten gaan uitleggen.

Wanja keek, voor hij zijn huis uitging, nog even naar het geliefdkoosde plekje bij het hoofdeinde van zijn bed, waar het portret van Poesjkin hing en naar zijn boekenplank waar de complete werken van Poesjkin en de gedichtenbundeltjes van diens tijdgenoten de belangrijkste plaats innamen. Toen zette hij zijn pet op, gooide zijn plunjezak over zijn schouder en liep in de richting van het huis van Wolodja Osmoechin.

Wolodja lag half overeind in zijn kussens toen zij aankwamen. Naast hem lag het boek waar hij zopas nog in gelezen had, open op het witte laken. In een hoek bij het raam lagen alle mogelijke gereedschappen, stukjes koperdraad, een zelfgemaakt projectie-apparaat en radio-onderdelen op een hoop, want Wolodja was een hartstochtelijk knutselaar en het was zijn ideaal vliegtuigconstructeur te worden.

Tolja Orlof, bijgenaamd „Holderdebolder“, de beste vriend van Wolodja, zat een beetje voorovergebogen met zijn handen op zijn uitgespreide knieën, op een krukje naast het bed. Die naam „Holderdebolder“ had hij gekregen omdat hij eeuwig, 's winters en 's zomers, verkouden was en er een holle hoest op na hield, die klonk of hij uit een leeg vat kwam. Hij had geen ouders meer. Al zijn gewrichten, zijn ellebogen, polsen, knieën en enkels, waren bijzonder ontwikkeld en opgezwollen. Zijn dikke, asblonde lokken stonden naar alle kanten uit. Hij keek heel treurig.

„Je zou dus helemaal niet weg kunnen?“ vroeg Wanja aan Wolodja.

„Waar moet ik naar toe? De dokter heeft gezegd dat de

wond open gaat als ik me teveel beweeg en dat dan al m'n darmen er uitkomen", zei Wolodja somber.

Hij was niet alleen verdrietig omdat hij zelf niet weg kon, maar ook omdat daardoor zijn moeder en zusje in Krasnodon moesten blijven.

„Laat die wond eens zien", zei Zjora Aroetjoenjantz zakelijk.

„Ben je raar geworden, daar zit toch een verband omheen", schrok Wolodja's zuster, Ljoedmilla, of Loesja, die met haar ellebogen op het voeteind van het bed geleund stond.

„Wees maar niet bang, het komt allemaal heel best in orde", zei Zjora met een beleefd glimlachje en het sympathieke, Armeense accent dat al zijn woorden een bijzondere betekenis scheen te geven. „Ik heb alle klassen van de school voor eerste hulp doorlopen en kan uitstekend verbinden...."

„Het is onhygiënisch", protesteerde Loesja.

„Volgens de nieuwste inzichten van de medici, die in de ongunstige omstandigheden in de open lucht moeten werken, is dat een vooroordeel", zei Zjora op een toon of hiermee het debat gesloten was.

„Dat heb je dan over iets anders gelezen", zei Loesja eigenwijs. Even later gluurde ze toch een beetje geïnteresseerd naar die zwarte jongen, die wel een halve neger leek.

„Ga jij weg, Loesja! Van moeder begrijp ik het nog, die is nu eenmaal altijd zenuwachtig, maar bemoei jij je met je eigen zaken. Vooruit, ga er uit!", zei Wolodja boos.

Hij sloeg het laken terug en ontblootte zijn gespierde benen, die zo gebruind waren, dat geen ziekte en geen operatie die kleur konden laten verdwijnen.

Loesja ging de kamer uit. Tolja Orlof en Wanja ondersteunden Wolodja terwijl Zjora hem zijn blauwe broek uitdeed en het verband loswikkelde. De wond was helemaal ontstoken en zag er afschuwelijk uit. Wolodja deed moeite om niet te kreunen en werd doodsbleek.

„Een vies zootje", zei Zjora met opgetrokken neus.

„Nee, dat ziet er niet best uit", was Wanja het met hem eens.

Zwijgend begonnen zij de wond weer te verbinden. Zij deden net of zij niet merkten hoe Wolodja's ogen de hunne zochten.

Nu kwam het moeilijkste. Ze moesten afscheid gaan nemen van hun vriend, wetend wat hem te wachten stond.

„Waar is je man, Liza?", vroeg Matwei Kostiejewitsj op dat ogenblik in de andere kamer.

„Dood”, zei Elizaweta Alexejefna hard. „Vorig jaar, vlak voor de oorlog is hij gestorven. Hij werd erg ziek en ging dood”, herhaalde ze, met iets haatdragends in haar stem. „Ach, Matwei Kostiejewitsj”, ging ze verdrietig voort. „U hoort nou ook bij de regering, maar U moest eens weten hoe zwaar het leven voor ons, gewone mensen, geworden is. Jullie hebben de macht, jullie zijn de regering en die is er voor de gewone mensen! Ik weet nog heel goed, dat U zelf ook van gewone komaf bent. Ik herinner me nog hoe U en mijn broer voor ons hebben gevochten en ik wil niets kwaads van U zeggen, ik begrijp heel goed, dat men mensen als U niet hun ondergang tegemoet kan laten gaan. Maar ziet U nu werkelijk niet dat het grootste tuig naar het Oosten gaat en dat ze alles meenemen wat los en vast staat? Hele vrachtauto's vol rommel nemen ze mee. Van ons gewone mensen trekken ze zich niets aan en wij hebben toch maar ons hele leven gewerkt om die dingen te maken. Ziet U dan niet, Matwei Kostiejewitsj dat dat tuig, met permissie, meer geeft om hun bullen dan om ons?” riep ze met een mond die vertrokken was van verdriet. „En dan kijkt U verbaasd als er mensen zijn, doodgewone mensen, die er de pest in hebben! Maar ik ben er verbaasd over dat we dat allemaal slikken. Als je zo iets hebt meegemaakt, begin je aan alles te twijfelen”.

Wanneer Sjoelga later nog aan dit gesprek terugdacht, voelde hij zich altijd verdrietig en een beetje vernederd. Het ergste was, dat hij die vrouw daar tegenover hem heel goed kon begrijpen en diep in zijn hart vele troostrijke woorden voor haar vond. Maar toen ze daar zo zat te huilen en te schelden was ze wel heel verschillend van de Liza, die hij zich herinnerde. Hij zag alleen nog maar hoe totaal hij zich in haar vergist had. Hij vond het opeens heel lelijk van haar dat zij alleen maar over zichzelf sprak en met geen woord naar zijn kinderen en zijn vrouw vroeg, die toch in bezet gebied waren en misschien al dood. En er kwamen woorden over zijn lippen waar hij later spijt van zou hebben.

„U gaat wel ver, Elizaweta Alexejefna, U gaat wel heel ver”, zei hij koud. „Het komt natuurlijk heel goed uit, dat U juist aan onze regering gaat twijfelen als de Duitsers voor de deur staan. Hoort U ze?”, vroeg hij, dreigend zijn korte behaarde wijsvinger opstekend.

„In de verte dreunden de kanonnen.

„Hebt U er al aan gedacht hoeveel van de besten uit ons

volk daar hun leven laten, van die mensen uit het gewone volk die nu aan de macht gekomen zijn, zoals U het noemt? Aan de macht gekomen.... tot bewustzijn gekomen, noem ik het! De bloem van het volk zijn ze, communisten! En als U aan die mensen twijfelt, juist nu de mof aan de deur klopt, dan vind ik dat beledigend. Beledigend en slecht, heel, heel slecht", herhaalde hij dreigend. Zijn lippen trilden als van een klein kind.

„Wat zegt U daar!.... Hoe durft U.... Wilt U me ervan beschuldigen, dat ik op de Duitsers zit te wachten?", riep Elizaweta Alexejefna hijgend en rood van woede omdat hij haar woorden zo had uitgelegd. „En mijn zoon dan? Ik ben moeder! En U...."

„Hebt U dan soms vergeten, dat wij ook niet het eerst aan onszelf gedacht hebben toen we allebei nog doodgewone arbeiders waren en de Duitsers en de Witten ons achter de vodden zaten?", zei Sjoelga bitter, zonder naar haar te luisteren. „Nee, toen hebben we niet aan onszelf gedacht maar aan onze beste mensen, aan onze aanvoerders! Denk eens aan je broer, denk er nog maar eens aan wat we deden.... Beschermd hebben we ze, onze aanvoerders, onze beste mannen, ons kader, beschermd en verstopt en met ons leven voor ze ingestaan. Zo doet en denkt een arbeider en iets anders vindt hij schandelijk. Ben je zo veranderd sinds die tijd, Elizaweta Alexejefna?"

„Wacht even", zei ze plotseling en ze ging rechtop zitten om beter te kunnen horen wat er in de andere kamer gebeurde. Ook Sjoelga luisterde scherp.

Het was heel stil in die andere kamer en juist die stilte deed de moeder schrikken.

Ze vergat Sjoelga's aanwezigheid geheel, rende naar de deur en ging de kamer van haar zoon binnen. Sjoelga nam, zonder erbij te denken zijn pet op en ging haar met een somber gezicht achterna.

Wolodja nam afscheid van zijn vrienden. Hij drukte hen zwijgend en stevig de hand en keek ze, nerveus zijn kaalgeknipte hoofd heen en weer draaiend, aan. Zijn donkere ogen schitterden levendig. Een van zijn kameraden, een plompe jongen met krullende verwarde haren, stond aan het hoofdeinde van zijn bed. Hij stond met zijn gezicht naar het raam gekeerd en vanaf de deur zag men alleen zijn scherpe, tegen het zonnige venster afgetekende profiel. Aan het voeteneinde stond een meisje.

Matwei Sjoelga voelde een steek in zijn hart toen hij in dat kind de Liza Rybalowa van vijftwintig jaar geleden herkende. Ja, dat was Liza zoals hij haar gekend had, alleen was dit meisje zachter en liever dan de arbeidster Liza met haar wat te grote handen en de hoekige bewegingen, die hij zo aardig had gevonden.

„Ik moest nu maar gaan”, dacht hij verdrietig, zijn pet in zijn andere hand nemend en voorzichtig over de krakende planken vloer stappend.

„Gaat U weg?”, vroeg Elizaweta Alexejefna op hem toekomend.

„Ja, het wordt mijn tijd. Wees maar niet boos”. Hij zette zijn pet op.

„Nu al?”, herhaalde ze. Hij hoorde iets van bitterheid en toch ook van spijt in haar stem „U moet het me maar niet kwalijk nemen.... God geve U een behouden aankomst.... Als hij tenminste bestaat.... Vergeet ons niet, denk nog eens aan ons”, zei ze, met slap neerhangende armen. Er was nu zo iets goeds en moederlijks in haar hele houding, dat Sjoelga een prop in zijn keel voelde komen.

„Het ga jullie goed”, zei hij bedrukt en liep de straat in.

O, kameraad Sjoelga, wat is het zonde en jammer dat je daar weg bent gegaan. Je had Elizaweta Alexejefna en dat meisje dat zo op haar leek, niet moeten verlaten! Waarom heb je je ook niet meer ingespannen om te begrijpen en te voelen wat daar in de kamer van die zieke jongen gebeurde? Het interesseerde je niet eens wie die jongens waren, die om het bed heen stonden!

Als Matwei Sjoelga toen anders gehandeld had, zou zijn hele verdere leven waarschijnlijk een ander verloop hebben gehad. Maar hij voelde zich gekrenkt en beledigd en kon op dat moment nog niet weten welke kans hij gemist had. Nu bleef hem niets anders over dan naar Goloebjatniki te gaan om zijn oude kameraad Gnatenko op te zoeken. Hij wist niet dat hij daarmee de eerste stap deed op de weg naar zijn ondergang.

En dit is wat er in Wolodja's kamer gebeurde, even voor Elizaweta en Sjoelga daar binnen kwamen.

Er heerste een drukkende stilte. Toen stond Tolja Orlof van zijn krukje op, dezelfde Tolja Orlof die altijd zo hol hoestte

omdat hij te dun gekleed was en de eeuwige verkoudheid hem in de botten zat, „Holderdebolder“. Hij stond van zijn krukje op en zei, dat als zijn beste vriend hier moest blijven, hij, Tolja, ook niet weg zou gaan.

Ze keken elkaar allen geschrokken en beduusd aan. Toen kreeg Wolodja grote tranen in zijn ogen en omhelsde Tolja. Opeens werd iedereen heel blij en opgewonden. Loesja sloeg haar armen om de hals van Holderdebolder en zoende hem op zijn wangen, zijn ogen en zijn neus — het was het gelukkigste moment dat hij ooit beleefd had. Toen keek ze een beetje kwaad naar Zjora Aroetjoenjantz. Ze had het heel prettig gevonden als dat halve negertje ook was gebleven.

„Reusachtig! Dat is nog eens een vriend. Een reuzekerel, die Tolja“, bromde Wanja Zemnoechof met zijn diepe bas tevreden. „Ik ben trots op je....“, zei hij plotseling, „Zjora en ik, we zijn trots op je....“, verbeterde hij zich vlug.

Hij drukte Tolja de hand en Zjora drukte Tolja ook de hand.

„Dacht je, dat we hier zo maar bleven niksen?“, riep Wolodja met schitterende ogen.

„Wij zullen ook vechten, wat jij, Tolja? Er zal toch heus nog wel iemand van de partij zijn achtergebleven voor de ondergrondse. We zullen ze wel vinden! We kunnen heus nog wel wat doen!“

IX.

Wanja Zemnoechof en Zjora Aroetjoenjantz hadden afscheid genomen van Wolodja en dreven nu mee in de stroom van mensen die langs de spoorweg naar Lichaja voorttrok. Zij waren oorspronkelijk van plan geweest naar Nowotsjerkassk te gaan, waar Zjora, zoals hij zei, invloedrijke familie had, die hen wel verder zou helpen. Die invloedrijke familie bestond uit een oom die schoenmaker was. Maar toen Wanja hoorde, dat Kowaljof naar Lichaja zou gaan had hij Zjora, onder een vloed van nogal zwakke argumenten voorgesteld het reisplan te veranderen. Het kon Zjora niets schelen waar

de reis heenging en omdat hij bovendien Wanja als zijn oudere — en dus verstandiger — vriend respecteerde, had hij er geen bezwaar tegen naar Lichaja te trekken.

Toen zij ergens onderweg even uitrustten, had zich een kleine majoor met kromme benen en een reusachtig lange snor bij hen gevoegd. Hij droeg een erg gekreukeld hemd met opstaande kraag en de distinctieven van de garde op de rechterborst. Zijn laarzen waren uitgedroogd en kromgetrokken en zijn uniform zag er treurig uit. Dat kwam, vertelde hij, omdat het vijf maanden lang „de duivel weet waar” rondgezworven had, terwijl hij zwaargewond in het ziekenhuis lag.

Het lazaret, waar hij had gelegen, was ondergebracht in het grote ziekenhuis in Krasnodon en moest geëvacueerd worden. Er waren echter geen transportmiddelen meer te krijgen en daarom had men allen, die nog lopen konden, bevolen te voet te vertrekken. Toch moesten er nog meer dan honderd gewonden achterblijven, zonder enige kans de Duitsers te ontlopen.

Behalve deze paar inlichtingen over zijn jongste verleden zei de majoor geen woord meer. Hij zweeg, hardnekkig en volkomen hopeloos. Bovendien liep hij mank. Toch zette hij er flink de pas in en wist op zijn oude kapotte laarzen de jongens bij te houden. De twee vrienden hadden grote eerbied voor hem en bij alles wat zij zeiden, keken zij hem aan, als was hij een zwijgende godheid. Terwijl al die mensen — vrouwen en mannen en soldaten — alle bitterheid van de terugtocht en de vlucht verduurden, liepen Wanja en Zjora met hun plunjezak over hun schouder, hun mouwen tot de elleboog opgestroopt en hun pet in hun hand, vol moed en blijde hoop door de steppe.

Boven alle anderen in die eindeloze stroom mensen hadden zij het voordeel jong te zijn en voor niemand te moeten zorgen, niet te weten waar de Duitsers zaten en niet in geruchten te geloven. De wereld was van hen. Heel die onafzienbare, uitgedroogde steppe lag voor hen open met al zijn stukgeschoten wegen, zijn stofwolken en in brand gebombardeerde wagens. Ze spraken dan ook over dingen, die niets te maken hadden met wat er om hen heen gebeurde.

„Waarom geloof jij toch dat het tegenwoordig niet interessant meer is rechten te studeren?“, vroeg Wanja met zijn diepe stem.

„Omdat je, zolang er oorlog is, militair moet zijn en zodra de oorlog afgelopen is, ingenieur om de hele boel weer op

gang te brengen. Juristen zijn op het ogenblik niet belangrijk", zei Zjora met de beslistheid die hem ondanks zijn zeven-tien jaar eigen was.

"Ja, natuurlijk, als er oorlog is moet je soldaat worden, maar mij nemen ze niet om m'n ogen. Als je vijf meter van me af gaat staan, zie ik alleen nog maar een wazige zwarte vlek", zei Wanja. "En ingenieur, dat is wel heel nuttig, maar je moet er van houden en ik houd nu eenmaal meer van gedichten, zoals je weet".

"Dan moet je naar de litteraire academie gaan", besliste Zjora kort en krachtig en hij keek even naar de majoor, alsof die de enige was, die kon begrijpen hoe volkomen gelijk hij, Zjora, wel had. De majoor reageerde echter niet.

"Maar dat wil ik nu juist niet. Poesjkin en Tjoetsjef zijn ook niet naar een academie geweest. Zo iets bestond ook helemaal niet in die tijd. Je kunt nu eenmaal niet leren hoe je dichter moet worden".

"Je kunt alles leren", antwoordde Zjora.

"Nee. Om op school voor dichter te gaan leren is stomweg onzin. Je moet beginnen een gewoon vak te leren en als je dan dichter talent hebt, dan ontwikkelt zich dat vanzelf wel. Dan kun je pas van schrijven je beroep gaan maken, geloof ik. Tjoetsjef was bijvoorbeeld diplomaat, Garin ingenieur, Tsjechov was dokter en Tolstoi hereboer...."

"Makkelijk baantje", zei Zjora, terwijl hij Wanja met zijn grote zwarte ogen liefjes aankeek. Ze begonnen beiden te lachen en ook de majoor grinnikte even mee.

"En was er iemand jurist?", vroeg Zjora weer zakelijk. Tenslotte, als een van de grote schrijvers advocaat was geweest, dan konden Wanja en hij het volkomen eens worden.

"Dat weet ik niet. Ik weet alleen dat je, als je rechten studeert alles te weten komt wat je als schrijver moet kennen: de sociale wetenschappen en geschiedenis en recht en literatuur...."

"Mijns inziens", zei Zjora eigenwijs, "kun je deze wetenschappen het beste aan de paedagogische faculteit bestuderen".

"Maar ik wil immers geen paedagoog worden, al noemen jullie me ook professor!"

"Toch lijkt het me nogal raar om, bijvoorbeeld, advocaat te worden", zei Zjora. "Weet je nog dat proces in Moskou tegen die boeven van saboteurs? Ik heb al vaker over die verdediger gedacht. Die moet toch wel een raar gevoel gehad hebben,

geloof je ook niet?" Hij lachte weer en liet zijn blinkend witte tanden zien.

„Nou ja, verdediger is natuurlijk niet interessant, als je een volksrechtbank hebt. Maar rechter van instructie, dat lijkt me fijn. Dan zie je een heleboel en je leert massa's mensen kennen".

„Het mooiste is openbaar aanklager", zei Zjora. „Herinner je je Wysjinski? Geweldig, man! Maar toch zou ik geen rechten willen studeren".

„Lenin was advocaat", zei Wanja.

„Dat was een heel andere tijd".

„Ik zou nog ruzie met je krijgen als ik niet veel te goed wist dat het onzinnig is om over die dingen te debatteren", glimlachte Wanja. „Je moet je ontwikkelen en een hele boel weten en hard werken en als je talent hebt dan komt het er vanzelf wel uit".

„Zeg, ik heb altijd met veel plezier dat krantje gelezen dat jij met Oleg Kosjewoi hebt uitgegeven, je weet wel, „Het Zeil".

„Heb je dat gelezen?", vroeg Wanja levendig.

„Ja, dat heb ik gelezen", zei Zjora plechtig. „Ik heb onze school-„Krokodil"*) gelezen en alle andere kranten die bij ons op school werden uitgegeven", ging hij voort, zeer met zichzelf ingenomen. „Ik zeg je: jij hebt talent".

„Nou ja, talent....", zei Wanja, verlegen naar de majoor kijkend en met een korte hoofdbeweging zijn haar achterover gooiend. „Wat ik nu doe, is alleen nog maar rijmelarij. Poesjkin, die kon het, dat is mijn ideaal".

„Ja, maar jij kan het ook prachtig. Weet je nog hoe je Lena Pozdnysjewa er door hebt gehaald, hoe ze altijd voor de spiegel staat te draaien? Ha-ha....! Een moordgedicht!", riep Zjora met een plotseling weer heel sterk Armeens accent. „Hoe was het ook weer? „Ze deed haar mooie mondje open...." Ha-ha!"

„Ach, dat was maar onzin", baste Wanja verlegen.

„Zeg, heb je ook gedichten over de liefde?", vroeg Zjora geheimzinnig. „Zeg eens een liefdesgedicht op, ja?" Hij gaf de majoor een vlug knipoogje.

„Wat nou, liefdesgedichten, doe niet zo mal", zei Wanja, nu helemaal in de war en met een vuurrood hoofd.

Hij had wel degelijk een paar liefdesgedichten geschreven en

*) Krokodil — het grote satirische weekblad in de Sovjet-Unie. Vele scholen en bedrijven hebben hun „privé krokodil" waarin lokale toestanden en personen gehekeld worden.

die waren aan Klawa gewijd. Hij had het net zo gedaan als Poesjkin: „Aan....” Precies zo, „Aan....”, eerst het woordje „aan” met mooie letters en dan een rij puntjes. Hij herinnerde zich weer hoe het tussen Klawa en hem geweest was en alles wat hij daarbij had gedroomd. Hij was gelukkig. Ja, hij was gelukkig temidden van de ellende die hem omgaf. Maar zou hij dat allemaal aan Zjora kunnen vertellen?

„Ja, je hebt ze wel! Vooruit, jô, zeg er eens eentje op”, drong Zjora aan.

„Schei nou uit met die onzin....”

„Dus je schrijft inderdaad geen gedichten over de liefde?”, zei Zjora opeens weer ernstig en op het schoolmeestertoontje van zoeven. „Heel juist, dan je dat niet doet. Dit is toch werkelijk geen tijd om liefdesgedichten te schrijven, zoals die Simonof. Het is nu zaak het volk op te voeden in een geest van onverzoenlijke haat tegen de vijand. Politieke gedichten moet je schrijven. Majakofski, Soerkof! Dat moeten we hebben!”

„Nee, daar zit het 'm niet in, je kunt over alles schrijven”, zei Wanja nadenkend, „Eeuwenlang hebben de beste en de grootste mensen van een betere wereld gedroomd. Ze hebben gevochten om een leven zoals wij dat leiden, mogelijk te maken. Daarom is ook alles wat wij in dat leven meemaken belangrijk en heel bijzonder en mogen we er over schrijven”.

„Zeg nou eens wat op”, bedelde Zjora weer.

Het was ondragelijk heet. Hun ruggen waren nat van het zweet onder de zware plunjezakken. Als zij hun uitgedroogde lippen afveegden, smeerden zij het stof dat aan hun handen kleefde door hun hele gezicht. Na een paar uur zagen zij er alle drie uit als schoorsteenvegers, zelfs de anders zo bleke Wanja. Maar Wanja en Zjora merkten daar niets van. Voor hen waren de dingen waar zij nu over spraken belangrijker dan wat ook ter wereld en zij twijfelden er geen moment aan, of de majoor dacht er ook zo over.

„Nou goed dan, ik zal wat opzeggen”.

En met rustige, donkere stem begon hij:

Wij treuren niet, wij zijn niet somber,
Wij zijn tot 's levens reis bereid.
Geen duistere macht brengt ons ten onder
Met angst voor noodlots grilligheid.

De blijde tijd van 't jonge leven
Vliegt voort vol stormend ongeduld,
En speelse dromen komen zweven
En hebben ons het hart vervuld.

Geen levensmoeheid zal ons plagen,
De kille weemoed is ons vreemd,
Geen twijfel drukt op onze dagen
Die aan de jeugd haar vreugd ontnemt.

De wereld lokt ons met haar luister,
En zonder vrezen gaan wij voort
Waar op de toppen boven 't duister
De komende commune gloort.

„Prachtig, schitterend! Je hebt beslist talent“, riep Zjora, zijn vriend met oprechte bewondering aankijkend.

Op dat moment liet de majoor een eigenaardig grommend geluid horen en de twee jongens keken hem aan.

„Jongens.... Jullie weten zelf niet eens wat voor jongens jullie zijn“, zei hij, hen van onder zijn zware, overhangende wenkbrauwen opgewonden aankijkend. „Niks daarvan! Zo een land, zo een staat heeft stand gehouden en zal stand houden“, barstte hij plotseling uit en met zijn korte, zwarte wijsvinger bedreigde hij een onzichtbare tegenstander. „Hij denkt, dat hij ons al vermorzeld heeft“, hoonde hij. „Nee vrind, dan zit je er glad naast. Het leven gaat door en onze jongens denken over jou net zoals ze over de pest en de cholera denken. Je bent gekomen — en je verdwijnt weer, maar het leven gaat zijn gang.... Leren! Werken! En jij wou ook wat zeggen! Wij hebben het eeuwige leven en weet je wat jij bent? Een strontje op m'n oog — twee dagen pappen en het is weg. Vooruit maar weer! Ik had in dat verdomde hospitaal bijna de moed verloren. Tegen die mof is niemand opgewassen, dacht ik. Maar nu ik zo een tijdje met jullie meegelopen heb, ben ik er weer bovenop.... Er zijn een hoop mensen, die op onze soldaten kankeren. Maar daar hebben ze toch heus geen reden toe. We trekken terug, dat weten we allemaal. Hij heeft ook zo een enorm leger op ons afgestuurd. Maar hou eens even rekening met die geweldige morele kracht van ons! God nog an toe! Dat gevoel als je op je plaats kan blijven, staan, niet terugtrekken en je leven geven! Ik zou het een

geluk noemen, waarachtig waar, mijn leven te mogen geven voor jongens als jullie", besloot de majoor opgewonden, over heel zijn kleine, uitgedroogde lichaam bevend.

Wanja en Zjora keken hem hartelijk en een beetje bedremmeld aan.

De majoor knipperde met zijn ogen, veegde met zijn vuile zakdoek zijn snor af, zweeg en bleef zwijgen tot laat in de avond. Toen ging hij met energie en geestdrift „een knoop lospeuteren", zoals hij het ontwarren van een reusachtige verkeersopstopping noemde.

Wanja en Zjora zagen hem nooit meer terug en waren hem ook ogenblikkelijk vergeten.

Na twee etmalen kwamen zij bij Lichaja. Zij wisten toen al dat Kamensk door de Duitsers ingenomen was, dat in het Zuiden, bij Nowotsjerkassk, zwaar gevochten werd en dat aan de overkant, tussen de Donetz en de Don doorgebroken Duitse tanks en gemotoriseerde eenheden opereerden. Maar volgens de geruchten was het bruggenhoofd bij Belokalitwensk nog in Russische handen en als men daar de Donetz overging, kon men dwars door de steppe de Don bereiken en ook die rivier oversteken.

De laatste nacht waren zij, uitgeput door de dagenlange tocht, ergens in een dorpje in een hooiberg gekropen om eindelijk weer eens behoorlijk te slapen. Vroeg in de ochtend schrokken ze wakker door de doffe klappen van ontploffende bommen. Zij gingen weer op weg en tegen de tijd dat de korenvelden door de zon in een hete goudglanzende zee waren herschapen, kwamen zij bij de rivier en vonden daar een reusachtige massa auto's, mensen en karren langs de oever staan. Aan de andere iets hoger liggende oever, lag een klein stadje en zij zagen de groene tuintjes en de grote stenen gebouwen van de ziekenhuizen, scholen en bedrijven, waarvan sommigen tot rokend puin gebombardeerd waren.

Dit hele geweldige kamp had zich hier al twee weken geleden gevormd en leidde een eigen, heel merkwaardig soort leven. Er gingen voortdurend mensen en wagens af maar er kwamen steeds meer bij en er waren lieden die men al oude ingezetenen van die bewegende stad kon noemen.

Het was een mengelmoes van achtergebleven soldaten, van bedrijven en collectieve boerderijen, een warwinkel van alle soorten voertuigen en mensen van alle rangen, leeftijden en

beroepen. En alle pogingen, gedachten en handelingen van die mensen waren er op gericht zo dicht mogelijk bij de rivier te komen en van daar weer zo dicht mogelijk bij de pontonbrug, die als een dun streepje over het water liep.

Maar terwijl al die mensen probeerden de brug te bereiken spanden de soldaten, die daar op wacht stonden, alle krachten in hen terug te dringen en de weg vrij te houden voor de afdelingen van het Rode Leger, die gedeeltelijk over de Donetz naar het Noorden trokken om de flanken van het Zuidelijk front te beschermen en zich voor een ander deel achter de Don moesten terugtrekken.

Die strijd tussen de belangen van enkelingen en de militaire noodzaak werd nog aangewakkerd door steeds fantastischer geruchten en het zeer werkelijke gevaar, dat de vijand ieder ogenblik aan een van de twee oevers kon verschijnen. Doch daarnaast en daar tussendoor ging ook het gewone leven van alle dag zijn gang.

Sommige groepen stonden hier al zo lang hun beurt af te wachten, dat zij tijd hadden gevonden loopgraven en schuilkelders te bouwen. Anderen hadden een tent opgeslagen en een fornuisje gebouwd waar zij hun eten op kookten. Overal zag men kinderen heen en weer lopen. En dag en nacht trok een smalle, compacte stroom wagens en karren over de rivier en aan weerszijden van de brug staken mensen over in zelfgemaakte vloten en kleine bootjes. Duizenden stuks vee trokken loeiend en blatend langs de oever om een plaats te vinden waar zij konden overzwemmen.

Iedere dag werd de brug een paar keer door de Duitse vliegtuigen gebombardeerd. Dan begon het luchtafweergeschut te bulderen en gierden de granaten door de lucht. In een oogwenk rende de hele mensen-massa de steppe in en gooide zich plat op de grond. Maar zodra de vliegtuigen weer uit het gezicht verdwenen waren, liepen zij vlug naar hun oude plaats terug.

Van de doden trok niemand zich iets aan. De lijken lagen dagen lang in de gloeiende zon te vergaan zonder dat iemand de moeite nam ze te begraven.

Toen Wanja in deze wriemelende hoop mensen terecht kwam had hij nog maar één gedachte: de wagen van de Kowaljofs te vinden. Twee tegenstrijdige gevoelens beheersten hem. Hij zag wel in hoe gevaarlijk de situatie was en hoopte dat Klawwa zich met haar ouders al aan de overzijde

bevond en aan de andere kant zou hij dolblij zijn als hij Klawa hier ergens in de menigte zou ontdekken.

Zij zwierven, op zoek naar hun vrienden uit Krasnodon, door het kamp, toen zij opeens hun naam hoorden roepen. Het was Oleg Kosjewoi, die, bruinverbrand, maar fris en keurig gekleed als altijd, op hen toe kwam hollen. Uit zijn hele lenige figuur en zijn schitterende ogen sprak een ontembare energie. Hij pakte zijn twee kameraden met zijn grote handen beet en omhelsde ze stevig. Zij slenterden naar de vrachtwagen van mijn No. 1-bis waar zij Walko en Grigori Iljitsj vonden en de wagens van Petrof en de familie Kosjewoi. Daar troffen ze ook het weeshuis aan dat zij zelf hadden geëvacueerd. De directrice keek hen even met haar strakke, starende ogen aan, maar wist al niet meer wie zij waren.

X.

In het gedeelte van het kamp waar Wanja en Zjora nu beland waren, heerste de harde hand van de directeur van mijn No. 1-bis, Walko. De auto's en wagens stonden in een lange rechte colonne opgesteld en overal waren loopgraven gemaakt. Naast de vrachtwagens lag een hoop brandhout en Tante Marina en Oelja waren koolsoep aan het koken. Hier heerste orde.

Hij was een echte heerser, die oude zigeuner Walko. Hij had een paar van zijn arbeiders en vijf jongens van de kom-somol bij elkaar getrommeld en liep nu met hen naar de brug, in de hoop daar orde op zaken te kunnen stellen. Zijn donkere ogen keken zo grimmig, dat de mensen yanzelf plaats voor hem maakten.

Hij was gewend met enorme bedrijven en mensenmassa's te werken en had geleerd iedere hinderpaal op zijn weg te overwinnen. Zoals vele leiders van grote bedrijven geloofde Walko diep in zijn hart, dat de overmacht van Duitse soldaten, vliegtuigen en tanks niet de enige oorzaak was van de terugtocht

der Zuidelijke legers. Volgens hem moesten onze troepen ook terug, omdat de legerleiding nog niet geleerd had volledig gebruik te maken van alle technische middelen en de knappe organisatoren die de industrie ter beschikking had. Dit hier, die duizenden mensen en voertuigen die zich bij de rivier verdrongen, was er een voorbeeld van en Walko deed vanaf het ogenblik dat hij aankwam alles om orde in deze chaos te brengen.

Zodra Walko begonnen was met zijn zelfgekozen taak, lag Oleg voor hem in dezelfde aanbidding als tevoren voor Ka-jetkin en nog een paar uur eerder voor Oelja. Oleg moest altijd de mensen om zich heen zijn aanwezigheid laten voelen. Hij mengde zich in hun leven en wilde hen beter maken, als het kon hen radicaal veranderen en aan hun bestaan een nieuwe inhoud geven. Dat was de sterkste drijfveer van zijn onuitputtelijke energie en, hoewel hij het zich nauwelijks bewust was, een der hoofdtrekken van zijn karakter.

„F-fijn dat we elkaar t-tegen het lijf zijn gelopen”, zei hij, licht stotterend, terwijl hij met Wanja en Zjora achter Walko aan liep. „Ik heb je erg g-gemist, weet je. Heb je die daar gezien? Dat is nog eens wat anders dan versjes maken. O, zo!” En met zijn ogen wees hij op Walko's rug. „Ja, vrind, dat is nou de grootste macht ter wereld, organisatie!”, zei hij met een scherpe glans in zijn ogen. „Zonder organisatie vallen de beste en grootste dingen in brokken, net als een lap die je draadje voor draadje uit elkaar rafelt. Maar je moet de zaak even in de hand nemen en...”

„En uitkuiken, dat je geen klets om je oren krijgt!”, zei Walko zonder zich om te draaien.

De jongens waardeerden zijn grimmige humor naar verdienste.

Wie uit de achterste rijen van de colonne kwam, kon zich moeilijk voorstellen wat daar vlak bij de brug gebeurde, net zoals een soldaat uit het tweede echelon niets weet van de gevechten, die zich in de vuurlinie afspelen. Hoe dichterbij het bruggenhoofd kwamen, hoe ingewikkelder en onontwarbaarder het kluwen mensen en voertuigen werd. Alles en iedereen stond zo op elkaar gedrongen en geperst, dat alleen nog maar een gewapende macht de menigte uit elkaar zou kunnen krijgen. Door het opdringen van de achterste rijen van de colonne waren de wagens en karren in de meest onmogelijke standen door elkaar geraakt en er was geen goed meer

aan te doen, zij konden alleen nog maar langzaam vooruit rijden. Door de ondragelijke hitte, de angst en de ellende waren de zwetende en vloekende mensen in zo een opwinding geraakt dat het leek of zij ieder ogenblik konden exploderen.

Zij scholden als razend en het was al lang niet meer uit de maken wie wie uitvloekte. De soldaten die het verkeer over de brug moesten regelen waren volkomen uitgeput. Zij hadden daar een paar nachten achtereen gestaan en zagen goor en grauw van slapeloosheid. Van 's ochtends tot 's avonds stonden zij in de brandende zon en het stof dat door duizenden sloffende voeten en knersende raderen werd opgewaaid. Zij waren schor van het schreeuwen en zo moe dat ze alles wat zij in hun zwarte, zwetende handen namen weer lieten vallen. Toch bleven zij hun onmenselijk zware taak vervullen.

Het was volkomen duidelijk dat hier niets méér gedaan kon worden dan hetgeen die afgejakkerde soldaten al gedaan hadden, maar Walko probeerde toch nog naar het bruggenhoofd zelf te komen.

Zijn harde schorre stem ging verloren in het gevloek en gescheld rondom.

Oleg en zijn kameraden waren met moeite tot de oever doorgedrongen. Hij stond met de gespannen aandacht van een klein kind vol verwondering te kijken naar de hoogbeladen vrachtauto's en karren, die een voor een uit de razende heksenketel aan de oever naar de pontonbrug kropen. Daar tussendoor liepen mensen, bezweet, smerig, razend van woede en haat, in uiterste ellende.... Maar zij liepen — over die brug — naar de andere oever.

Alleen de Donetz, die geliefde rivier waar zij als schoolkinderen zo vaak hadden gezwommen en gevist, stroomde breed en stil en onaandoenlijk voort.

„Nou, ik krijg toch zin om een paar oorvijsen uit te delen”, zei Viktor Petrof treurig naar de rivier kijkend. Hij kwam uit Pogoreli en was aan de Donetz opgegroeid.

„Zeker om de oren van de lui die al aan de overkant zijn”, spotte Wanja. De jongens grinnikten even.

„Je moet niet hier slaan, maar daar”, zei Anatoli koel, met zijn hoofd naar het Westen wijzend.

„Groot gelijk”, ondersteunde Zjora hem.

Bijna op het ogenblik zelve dat hij dit zei, schreeuwde iemand „luchtalarm!” en direct daarop begon het afweerschut te hameren. Toen kwam ook al het gebrul van motoren

en het doordringende, steeds schriller wordend gefluit van vallende bommen. De jongens lieten zich plat op de grond vallen. Alles schudde en trilde onder het geweld van de explosies. Het regende kluiten aarde en stukken hout. De eerste escadrille werd onmiddellijk gevolgd door een tweede en een derde. Het leek of er tussen hemel en aarde geen ruimte genoeg was om het bulderend geweld van de bommen en granaten op te nemen.

Zodra de vliegtuigen weg waren, stonden de mensen op. Plots bonsden er een paar zware kanonschoten. Het geluid kwam van dichtbij, uit het dorpje waar Wanja en Zjora overnacht hadden en even later suisden de granaten neer en spoten de fonteinën zwarte aarde en stukken staal midden tussen de menigte op.

De meesten lieten zich weer op de grond vallen en verborgen hun hoofd in hun armen en een enkeling keek naar de kant waar de granaten vandaan kwamen en hield tegelijkertijd de brug in het oog.

Aan de gezichten en het gedrag van de soldaten die daar stonden, zagen zij dat er iets heel ergs gebeurd was. De soldaten keken om zich heen en schenen even te luisteren. Toen sprong een van hen naar de schuilplaats die zij vlak bij de brug hadden gegraven. Een ander schreeuwde iets naar zijn kameraad die wat verderop aan de oever stond. Na een paar seconden kwam de soldaat uit de loopgraaf terug met twee jassen over zijn arm en een paar plunjezakken, die hij aan een touw over de grond sleepte. Toen renden zij met hun drieën naar de pontonbrug en verdwenen tussen de wagens die alweer begonnen op te dringen.

Wat er daarna gebeurde, geschiedde zo plotseling en bliksemsnel dat niemand zou kunnen zeggen hoe het begonnen was. Een paar mensen holden schreeuwend de soldaten achterna. Onder de auto's bij de brug ontstond opeens een hevige beweging: een paar wagens reden naar de oprit en botsten met een zware klap tegen elkaar op. Hoewel de weg geheel door die kapotte wagens versperd was, bleven de andere auto's met gierende motoren doorrijden. Een van de wagens kantelde en gleed het water in, een andere ging er achteraan en er was nog een derde gevolgd, als de bestuurder hem niet met een krachtige ruk aan het stuur op de weg had weten te houden.

Wanja Zemnoechof, die vol schrik stond te kijken naar wat

er om hem heen gebeurde, riep opeens „Klawa” en rende naar de oprit.

Ja, op die derde wagen, die bijna het water was ingereden, zaten de Kowaljofs. De wagen was hoog beladen met allerlei kisten en balen, waar Klawa met haar vader en moeder en nog een paar mensen bovenop zaten.

„Klawal!”, riep Wanja weer, niet wetend hoe hij zo vlug bij de wagen moest komen. De mensen sprongen van de auto er om hem heen gebeurde, riep opeens „Klawa” en rende naar hem toe.

„Klaar. Uit.... Verdomme....”, zei Kowaljof zo, dat Wanja er koud van werd.

Hij durfde de handen van Klawa niet langer vasthouden en liet ze uit de zijne glijden.

Zij beefde over al haar leden en keek hem even van opzij aan.

„Kun je nog weggkomen....? Zeg dan toch iets.... Gaat het nog?”, vroeg Kowaljofs vrouw, met een stem, die in een snik afbrak. Ze had haar handen tegen haar borst geklemd en hapte naar lucht als een vis op het droge.

„Ga nou toch, laat ons maar hier....vlug....als ze je vinden, vermoorden ze je”, zei ze tussen haar hijgende ademstoten door.

„Maar wat is er dan gebeurd?”, vroeg Wanja.

„Duitsers....”, zei Kowaljof.

„Gauw....rennen....laat ons maar hier....”, zei Klawa's moeder weer.

De tranen schoten Kowaljof in de ogen toen hij Wanja's hand greep.

„Wanja”, zei hij moeilijk, „red ze, laat ze niet in de steek. Jullie komen er misschien wel door.... In Nizjne Alexandrofka hebben we familie.... Wanja, al mijn hoop....”

Met donderend geweld ontplofte een granaat op de eerste ponton, midden tussen de auto's. Als een lawine stortte de mensenmassa zich van alle kanten op de brug.

Kowaljof liet Wanja's hand los en maakte een korte beweging naar zijn vrouw en dochter.

Hij wou afscheid nemen, maar plotseling draaide hij zich met een wanhopig gebaar om en rende met de andere mensen mee, naar de brug toe.

„Wanja”, riep Oleg vanaf de oever, maar Wanja hoorde niets.

„Laten we gaan voor we onder de voet gelopen worden”. Hij pakte Klawas moeder stevig onder haar arm. „We gaan naar die loopgraaf daar. Klawas, kom mee”, zei hij streng en vriendelijk tegelijk. Terwijl ze naar de loopgraaf liepen, had hij nog tijd om op te merken hoe de soldaten met koortsachtige haast een paar zware onderdelen uit het afweerschut haalden en in het water gooiden. Langs de hele lengte van de rivier probeerden mensen en vee zwemmend de overkant te bereiken. Maar dat zag Wanja al niet meer.

Zijn vrienden, die hem en Walko uit het oog hadden verloren, probeerden tegen de op hen toestromende mensenmenigte in naar de plaats te komen waar hun wagens stonden.

„Samen blijven! We moeten bij elkaar blijven!”, riep Oleg die, met zijn sterke schouders de mensen opzij stotend, vooraan liep. In zijn ogen laaide een gelige gloed van kwaadardige woede en opwindning.

Het hele kamp was in rep en roer en de menigte begon zich al te verspreiden. De motoren van de auto's gromden en bulderden en zij die de kans kregen, reden langs de oever van de rivier weg.

Toen de vliegmachines overvlogen, zat tante Marina bij het houtvuurtje aardappels te koken. Kolja, haar man, had met een grote soldatendolk een paaltje gespleten en zij schoof een uitgedroogd stuk hout onder de pan.

Oelja zat naast haar op het gras. Ze dacht heel diep over iets na en om haar mondhoeken en fijne neusvleugels trilde een trek van sombere kracht. Ze keek naar Grigori Iljitsj die op de treeplank van zijn wagen zat met het kleine blonde meisje op zijn schoot. Hij had haar net wat melk gegeven en nu fluisterde hij iets in haar oor, waar ze om begon te lachen.

Om de wagen heen speelden de kinderen uit het weeshuis krijgertje met de twee verpleegstertjes. De directrice zat, nu volkomen apathisch, in een hoekje. De karren van het weeshuis en die van Petrof en de Kosjewois stonden in één rij met de andere wagens, een meter of dertig van de houtstapel af.

De vliegtuigen kwamen zo plotseling dat niemand tijd had naar de loopgraven te rennen en allen lieten zich, waar zij toevallig stonden, op de grond vallen. Oelja lag met haar hoofd in haar armen, helemaal tegen de grond gedrukt. Opeens kwam er een donderende knetterende klap. Ze had het gevoel of de bliksem in haar hoofd was geslagen. Een razende wervelwind

gierde over haar heen en de kluiten aarde vielen op haar rug. Ze hoorde het gehuil van motoren en weer dat ellendige fluitende geluid van bommen, nu iets verder weg. Ze bleef doodstil liggen, haar hoofd nog dicht tegen de grond.

Ze herinnerde zich later niet meer wanneer ze was opgestaan en hoe ze wist dat er nu geen gevaar meer was. Toen ze rond keek, drong opeens tot haar door wat er gebeurd was en ze begon hortend, wild te snikken.

De vrachtwagen van mijn No. 1-bis en Grigori Iljitsj waren weg. Het kleine blonde meisje was er ook niet meer. Op de plaats waar de wagen had gestaan, was nu een groot rond gat in de grond met een beetje zwarte, verschroeide aarde er omheen. Iets verderop lagen verbogen stukken ijzer, verminkte lijkjes van kinderen en nog iets verder, een meter of tien van haar af, een vreemd vormeloos ding, waar een rode omslagdoek aan kleefde. Dat vormeloze ding herkende zij als de romp van de directrice van het weeshuis. Maar de benen, met de rubber overschoenen die ze zomaar over haar kousen had aangetrokken, waren nergens te vinden, die waren weg.

Een jongentje van een jaar of acht kroop met zijn hoofd helemaal naar voren gerekt en zijn armpjes op zijn rug over de grond. Het was net of hij in het water wou duiken. Zijn beentjes trappelden wild tegen de grond en hij kermde zachtjes. Ze rende, niet meer aan zichzelf denkend, naar hem toen wilde hem optillen, maar toen zij hem aanpakte, zakte hij slap in elkaar. Zij tilde zijn hoofd op en toen zag zij dat zijn gezicht één grote, open blaas was. Zijn verdraaide ogen puilden uit hun kassen.

Zij viel naast hem neer en haar hele lichaam schokte van het snikken. Er liepen allerlei mensen langs, maar zij zag en hoorde niets. Zij merkte pas weer wat er om haar heen gebeurde, toen Oleg Kosjewoi naast haar stond. Hij zei iets tegen haar en streek met zijn grote handen haar haren glad. Hij scheen haar ook te willen optillen maar zij kon haar snikken niet inhouden en bedekte haar gezicht met haar handen. Ze hoorde weer kanonschoten en ontploffende granaten. Het kon haar niet meer schelen.

Toen hoorde ze plotseling Olegs jonge, heldere stem zeggen: „Duitsers....”

Dat begreep ze. Zij hield op met huilen en stond plotseling recht overeind. In één oogopslag zag zij Oleg en haar vrien-

den naast zich staan, de vader van Viktor, oom Kolja, Marina met haar kindje op de arm en ook de oude voerman. Alleen Wania en Walko waren er niet.

Zij keken allen met een vreemde uitdrukking op hun gezicht in gespannen naar één kant en ook zij wendde haar blik in die richting.

Van het vluchtelingenkamp, dat daar zoeven nog stond, was niets meer te zien. Onder de van hitte trillende hemel lag de wijde, blanke steppe in een doffe glans voor hen. En over die dof-witte glanzende vlakke kwamen de kikkergroene Duitse tanks recht op hen af.

XI.

Op de 17de Juli, tegen twee uur in de middag, trokken de Duitsers Worosjilofgrad binnen. Tevoren hadden zij een hevige veldslag moeten leveren met een afdeling van ons Zuidelijk Leger, die stelling had betrokken in een landbouw-proefakker. Van iedere drie Russische soldaten bleven twee dood of gewond op dat veld achter. De overblijvenden trokken zich onder hevige gevechten langs de spoorlijn terug, totdat bij Werchnedoewannaja ook de laatste man gesneuveld was.

Tegen die tijd was ieder die kon of wou vertrekken, uit Krasnodon en de belendende dorpen Oostwaarts gevlucht. Alleen in de buurt van Belowodskaja was een groep leerlingen uit de zevende en achtste klas van de Gorkischool bij gebrek aan transportmiddelen achter gebleven. Zij waren naar Belowodskaja gegaan om op het land te werken en konden niet meer tijdig naar Krasnodon terug. Het secretariaat voor volksopvoeding gaf de opdracht, die leerlingen terug te halen, aan Maria Andrejefna Bortz, een energieke vrouw, geboortig uit Belowadskaja en volledig op de hoogte met de wegen en omstandigheden in die streek. Zij gaf op de Gorkischool les in Russische litteratuur en kende de jongelui, die zij terug moest halen, dus goed. Bovendien had ze een zeer persoonlijk belang bij het welslagen van deze onderneming, want haar eigen dochter Walja hoorde ook tot de groep.

Er was maar één vrachtauto nodig om de jongens en meisjes

te halen, maar Maria Andrejefna kreeg haar opdracht pas toen er al geen enkele wagen meer beschikbaar was. Langs vele omwegen en met alle mogelijke voertuigen mee rijdend, kwam zij na vier en twintig uur eindelijk bij de sowchoz waar haar leerlingen werkten. Ze was een vrouw van zeer grote geestkracht, maar zij was kapot van angst om het lot van haar dochter, lid van de komsomol, en haar andere leerlingen. Ze was ook geheel uitgeput door de moeilijke tocht naar de sowchoz. Toen de ongeschoren, vloekende en zwetende directeur die al dagen in de weer was om zijn bedrijf te evacueren op alles wat maar rijden kon, haar zonder een ogenblik aarzelen zijn laatste vrachtwagen afstond, begon ze van opwinding en nervositeit te snikken als een klein kind.

Iedereen in en om Belowodskaja wist hoe gevaarlijk de toestand aan het front was, behalve het groepje Krasnodonse jongelui, die er het volste vertrouwen in hadden dat de grote mensen alles wel voor hen in orde zouden maken. Ze waren in de vrolijke, uitgelaten stemming, die er altijd heerst als een stel jongens en meisjes samen buiten zijn en de, zo natuurlijke, romantische vriendschappen van die leeftijd beginnen te ontstaan. Maria Andrejefna wilde die stemming zo weinig mogelijk bederven en probeerde de werkelijke toestand voor hen verborgen te houden. Maar uit de zorgelijke haast, waarmee ze bij elkaar werden geroepen, begrepen de jongelui direct, dat er iets ernstigs was gebeurd. De goede stemming daalde ogenblikkelijk en plotseling dachten zij allen aan hun ouders en vroegen zich af wat er nu met hen zou gaan gebeuren.

Walja Bortz, de dochter van Maria Andrejefna, was in de tijd, dat zij samen op de sowchoz werkten, bevriend geraakt met Stjopa Safonof, een kleingebouwde jongen met heel blond haar, zomersproeten, een mopneus en levendige, verstandige oogjes.

Walja was een knap meisje met dik, goudblond haar en ook haar bruingebrande armen en benen waren met donzig-zachte blonde haartjes bedekt. Als men alleen haar armen en benen zag, zou men denken dat ze nog een heel klein meisje was, maar om haar volle rode lippen lag een eigendunkelijke trek en haar donkergrijze, vroegwijze ogen hadden een nogal koude en afwerende uitdrukking. Zij zat in de negende klas en Stjopa in de achtste. Dat zou het ontstaan van hun vriendschap hebben kunnen verhinderen, als Walja vriendinnen

had gehad — maar zij had geen echte vriendinnen — of als er onder de grotere jongens een was geweest, die bij haar in de smaak viel — maar er viel er geen bij Walja in de smaak. Ze wist heel goed, dat ze in ontwikkeling boven haar klassegenoootjes uitstak, want zij las veel en speelde prachtig piano. Verder was ze er aan gewend, dat alle jongens haar bewonderden.

Ze ging dan ook alleen met Stjopa om, omdat hij haar amuseerde. In de grond van zijn hart was hij een verstandige, hartelijke kerel en een trouwe kameraad, maar die eigenschappen waren verborgen onder een massa kwajongensstreken, een onophoudelijke stroom kletspraatjes en vreselijke opschepperij.

Juist omdat zij zelf tamelijk stil was, haar geheimen aan niemand anders toevertrouwde dan aan haar dagboek, over heldendaden droomde — als alle anderen wilde ook zij vliegenierster worden — en hoopte dat een echte held nog eens verliefd op haar zou zijn, was zij door Stjopa's sterke verhalen geamuseerd.

Voor het eerst had Walja een ernstig gesprek met hem toen ze hem vroeg wat hij ging doen als zij in Krasnodon terug zouden zijn. Zij keek hem met haar koude, grijze ogen vorsend aan.

Stjopa, die veel van plant- en dierkunde hield en er van droomde eens een beroemd geleerde te worden, had zich nooit afgevraagd wat hij zou doen als de Duitsers kwamen. Toch antwoordde hij zonder aarzelen, dat hij een onverzoenlijke ondergrondse strijd tegen de bezetters zou voeren.

„Schep je weer op of meen je het?“, vroeg Walja koel.

„Waarom zou het opschepperij zijn? Natuurlijk meen ik het“, zei Stjopa vlug.

„Zweer eens....“

„Nou goed dan, ik zweer het.... Waarom zou ik niet zweren? Wat kunnen we anders doen! We zijn toch zeker komsomoltzen?“, vroeg Stjopa, verwonderd zijn wenkbrauwen optrekkend en nu voor het eerst over zijn eigen woorden nadenkend. „En jij?“, vroeg hij nieuwsgierig.

Zij bracht haar mond vlak bij zijn oor en fluisterde boosaardig, „Ik zweer het“. Toen drukte ze haar lippen helemaal tegen zijn oor en maakte een hinnikend geluid dat hem bijna zijn trommelvlies kostte. „Toch ben je lekker gek en eer opsnijer“, zei ze nog vlug en rende weg.

Laat in de avond vertrokken zij uit de sowchoz. Voor de wagen uit gleed het vale licht van de verduisterde koplampen over de steppe. De enorme koepel van de hemel was bezaaid met sterren en uit de vlakke waaide een zacht briesje. Het rook naar hooi en rijpend graan, naar honing en wilde vermouth. Het was haast niet te geloven dat thuis de Duitsers misschien al op hen wachtten.

De jongens en meisjes, zaten op elkaar gepropt in de bak van de vrachtwagen. Als zij anders zo een reis maakten, zongen ze de hele nacht door, riepen en lachten en er was altijd wel een paartje dat in een donker hoekje zat te zoenen. Nu zaten ze stilletjes tegen elkaar aan gedoken en maakten slechts een enkele verstrooide opmerking. Al spoedig waren de meesten ingedommeld en als de wagen over een kuil in de weg reed, schudden hun hoofden slap heen en weer.

Walja en Stjopa zaten achterin de wagen, zij moesten de wacht houden. Stjopa was ook ingeslapen en Walja zat op haar rugzak stil de steppe in te kijken. Nu niemand haar kon zien, was haar mond niet in die zelfzuchtige, hooghartige plooi getrokken en had zij een treurig, verongelijkt kinder-gezichtje.

Nu hadden ze haar weer niet aangenomen voor de piloten-opleiding. Ze had het al zo vaak gevraagd, maar ze zeiden steeds maar „nee“, die stommerikken. Haar leven was verknoeid. Wat stond haar nog te wachten? De kletskaus Stjopa misschien? Ze zou natuurlijk in de ondergrondse gaan werken, maar hoe doe je zoiets en wie zou de leiding hebben? En wat zal er met haar vader gebeuren, die een jood is? En de school? Met je hele hart vol liefde kan je niet eens iemand vinden waar je van houden kunt en dat noemen ze dan „het schone leven“. Nee, echt, haar leven is helemaal verprutst. Ze zou nooit beroemd worden en de mensen zouden niet weten wie Walja Bortz is en niemand zou haar bewonderen.

Haar ogen stonden vol tranen. Maar ze was ook pas zeven-tien. Het waren tenslotte niet de tranen van een slecht, zelfzuchtig mens, het waren de tranen van een meisje, dat haar dromen en idealen niet verwezenlijkt ziet.

Opeens hoorde zij vlak achter zich een vreemd geluid, net of er een kat op de achterklep van de vrachtwagen sprong. Ze draaide zich vlug om en schreeuwde bijna van schrik. Een mager kereltje had zich met twee handen aan de achterklep vastgeklemd, trok zich handig op, lag even op zijn buik over

de klep gebogen en liet zich toen zachtjes in de wagen glijden. Terwijl hij vlug om zich heen keek, zag zij zijn ogen in het donker schitteren.

Wat wou hij eigenlijk? Stelen? Walja maakte instinctief een beweging of zij het kereltje van de wagen af wou duwen, maar besloot toen Stjopa te roepen. Dan moest hij dat zaakje maar opknappen. Voor ze het wist, zat het kereltje echter al naast haar en, met zijn lachende ogen vlak bij de hare, legde hij zijn vinger op zijn lippen. Hij wist zeker niet met wie hij te doen had! Nog even en hij zou er behoorlijk van lusten! Juist in dat „even” keek Walja hem recht in zijn gezicht.

Hij was van haar leeftijd, zag ze, en hij had een klein petje achter op zijn hoofd. Zijn gezicht was in dagen niet gewassen. Dat kon hem blijkbaar niet veel schelen want zijn ogen lachten haar vriendelijk toe en op zijn gezicht lag een overmoedige uitdrukking....

Dat korte ogenblik, dat Walja hem zo recht in zijn ogen keek, besliste over zijn lot.

Zij deed en zei niets. Ze keek hem alleen maar aan met die koude, afwerende blik, die ze altijd in haar ogen had zodra ze niet alleen was.

„Wat is dit voor een wagen?”, fluisterde de jongen, zich naar haar toebuigend.

Nu kon ze hem wat beter zien. Hij had kroezig haar dat er nogal stug en hard uitzag en een sterke, wat ruwe trek om zijn mond. Zijn lippen stonden vooruit, alsof zijn tandvlees gezwollen was.

„Wat gaat jou dat aan? Heb je soms niet gevonden wat je verwacht had?”, antwoordde zij koud op dezelfde fluisterton.

Hij lachte even.

„Mijn privé-wagen is in revisie, weet je en ik ben zo moe, dat....”, hij maakte een handbeweging of hij zeggen wou: „het kan me al lang niet meer schelen, als ik maar zit”.

„Het spijt me, maar alle slaapplaatsen zijn bezet”, zei Walja.

„Ik heb nou al zes nachten niet gemaft en dat uurtje kan er ook nog wel bij”, zei hij zonder een spoor van kwaadheid. Tegelijkertijd keek hij weer om zich heen en probeerde de gezichten van de slapers te onderscheiden.

De wagen schudde en schokte, af en toe moesten zij zich even aan de rand van de bak vasthouden. Bij een van die gelegenheden legde Walja haar hand bovenop de zijne

en ze trok hem gauw, geschrokken, terug. Hij keek haar aandachtig aan.

„Wie is dat?“, vroeg hij, zijn gezicht dicht bij Stjopa Safonof brengend, wiens hoofd door het schudden van de wagen slap van links naar rechts rolde. „Stjopa Safonof“, zei hij, plotseling niet meer fluisterend. „Nou weet ik ook wat dit voor een wagen is. De Gorkischool! Jullie komen toch uit Belowodskaja, niet?“

„Hoe ken jij Stjopa Safonof?“

„Wij hebben elkaar ergens bij een sloot leren kennen“.

Walja wachtte op een nadere uitleg maar de jongen zei niets meer.

„Wat deden jullie daar bij die sloot?“, vroeg ze.

„Kikkers vangen“.

„Kikkers?“

„Precies“.

„Waarom?“

„Eerst dacht ik, dat hij ze wou hebben om te gaan vissen. Wist je dat meervallen prachtig bijten op kikkers? Maaf later merkte ik dat hij het deed om ze open te snijden“. De jongen lachte, met duidelijke spot over die rare Stjopa.

„En toen?“

„Toen heb ik hem zo ver gekregen, dat hij eens een nacht mee ging vissen. Ik heb er toen twee uitgehaald, een van een pond en een kleintje. Stjopa had helemaal geen beet“.

„En toen?“

„Toen zijn we tegen de morgen gaan zwemmen. Hij liep helemaal blauw aan toen hij weer op de kant kwam. „Ik vries nog dood“, riep-ie en „m'n oren zitten vol water“. De jongen grinnikte even. „Nou toen heb ik hem gewezen hoe je weer gauw warm wordt en het water uit je oren krijgt“.

„Hoe doe je dat dan?“

„Dan druk je je oor met één vinger dicht en je gaat op één been staan dansen. En dan moet je heel hard schreeuwen — ik kan niks meer horen, water in m'n oren! — Dan je andere oor en weer zo hard mogelijk schreeuwen“.

„Nu begrijp ik tenminste hoe jullie vrienden zijn geworden“, zei Walja met even trillende mondhoeken.

Hij voelde haar ironie niet en keek, opeens ernstig, naar buiten.

„Jullie zijn nogal laat“, zei hij.

„Hoezo?“

„Vannacht of morgenochtend zullen ze wel in Krasnodon zijn, denk ik”.

„De Duitsers? En wat dan nog?”, vroeg Walja.

Ze wist zelf niet of ze dat zei om te zien hoe die jongen zou reageren of om te bewijzen, dat zij niet bang was voor de Duitsers. Hij keek haar eens met zijn lichte ogen recht aan, maar zei niets.

Plotseling merkte Walja, dat ze hem eigenlijk haatte. Hij voelde dat, merkwaardig genoeg, direct en zei rustig:

„Je komt niet meer weg”.

„Waarom zou ik weggaan?”, antwoordde ze bits.

Maar hij voelde er niets voor ruzie met haar te maken en zei kalmerend: „Ook al waar”.

Als hij zich nu maar gewoon had voorgesteld, dan zou haar nieuwsgierigheid bevredigd zijn en konden ze weer goede vrienden worden. Maar óf hij merkte dat niet óf hij wilde zich niet voorstellen.

Walja bleef koppig zwijgen en hij dommelde langzaam in maar bij iedere stoot van de wagen en bij iedere beweging die Walja maakte, schrok hij weer wakker.

Eindelijk zagen zij de eerste huizen van Krasnodon uit de duisternis opduiken. Bij de eerste overweg voor het park minderde de wagen vaart. De overweg werd niet bewaakt, de slagboom stond in de hoogte en er brandde ook geen licht. De auto bonkte over de balken tussen de rails.

De jongen stond, rillend van de slaap, op en morrelde wat aan zijn riem die hij strak over zijn versleten kiel had getrokken.

„Hier stap ik uit. . . . Bedankt voor het meerijden”.

Hij draaide zich even om en Walja meende in de uitpuilende zakken van zijn broek en onder zijn kiel een paar zware voorwerpen te zien.

„Ik wil Stjopa niet wakker maken”, zei hij, zijn vrolijke ogen weer dicht bij de hare brengend. „Als hij wakker wordt, wil je dan zeggen, dat Sergei Tjoelenin gevraagd heeft of hij eens langs komt?”

„Ik ben geen postkantoor en ook geen besteldienst”, zei Walja.

Zijn vrolijke gezicht betrok opeens en hij keek Walja met pijnlijke verwondering aan. Hij scheen wat te willen zeggen, maar kon geen woorden vinden en stak alleen zijn onderlip nog wat meer naar voren.

Toen sprong hij uit de auto en verdween in het duister.

Walja had er opeens spijt van dat ze hem zo gekrenkt had. Het vervelendste was, dat ze, nu ze eenmaal zo hatelijk was geweest, ook die boodschap niet aan Stjopa kon overbrengen om haar onaardigheid weer een beetje goed te maken. Zo bleef die plotseling opduikende en even plotseling weer verdwenen jongen met zijn opeens zo bedroefde ogen en zijn vooruitstekende lippen in haar herinnering.

De gehele stad lag in het donker, nergens, in geen enkel raam of bij een overweg was een lichtje te zien. In de koele nachtlucht rook men duidelijk de walm van smeulende kolen in de opgeblazen schachten. Er was geen mens te zien en het was heel vreemd geen van die vertrouwde geluiden uit de machinehallen van de mijn te horen. Alleen het geblaf van een paar honden klonk door de verlaten straten.

Geluidloos als een kat liep Sergei Tjoelenin langs het emplacement. Hij kwam aan een groot onbebouwd stuk land waar in gewone tijden markt gehouden werd, stak dat land over en was toen bij de als een honingraat aan elkaar gebouwde hutjes van Li Fan Tsja. Hij sloop langs de huisjes tot hij bij zijn eigen woning kwam, die net als de andere uit ruwe, met leem bestreken balken bestond.

Zachtjes maakte hij het tuinhekje open, keek even rond en glipte het schuurtje in. Na een paar seconden kwam hij weer naar buiten met een schop in zijn handen en liep zonder aarzelen — hij kende zijn vaders tuintje als zijn zak — naar de acaciastruiken bij de haag. Hij groef een tamelijk diepe kuil in de rulle grond tussen twee struiken. Toen haalde hij van onder zijn kiel en uit zijn broekzakken een paar handgranaten en twee Brownings met een doosje patronen. De wapens waren allen apart in een doek gewikkeld en zo legde hij ze ook in de kuil. Hij gooide het gat weer dicht, stampte de aarde aan en maakte hem toen voorzichtig weer rul, zodat er morgen, als de zon er een paar uur op had geschinen, niets meer van zijn nachtelijke arbeid te zien zou zijn. Toen maakte hij zorgvuldig de schop schoon, zette hem weer in het schuurtje en klopte zachtjes aan de deur van het huisje.

Hij hoorde binnen een deurenklink piepen en toen het slepende geluid van blote voeten die over de aarden vloer naar de deur schoven.

„Wie is daar?“, vroeg de bevende, slaperige stem van zijn moeder.

„Maak eens open”, zei hij zachtjes.

„Here God in de hemel”, fluisterde zij opgewonden. Hij hoorde hoe ze met van opwinding bevende handen de knop probeerde om te draaien. Eindelijk ging de deur open.

Hij liep naar binnen en sloeg zijn armen om haar grote warme lichaam. Even bleef hij zo met zijn hoofd tegen haar schouders geleund, staan.

„Waar heb je gezeten? We dachten dat je geëvacueerd was of misschien al dood. Iedereen is al terug en jij kwam maar niet. Waarom heb je niet iemand een boodschap meegegeven?” fluisterde ze verwijtend.

Een paar weken geleden was Sergei met een groep jongelui en vrouwen naar de buurt van Worosjilofgrad gegaan om daar loopgraven en versterkingen te bouwen. Allen waren reeds teruggekeerd behalve Sergei. Hij had niet eens iets van zich laten horen en zijn ouders hadden zich erg ongerust gemaakt.

„Ik was in Worosjilofgrad”, zei hij met een stem waar niets aan te merken was.

„Ssst.... Maak opa niet wakker”, fluisterde zij kwaad. „Je krijgt toch al van hem op je bliksem”. Opa, dat was haar man en Sergei's vader. Zij hadden elf kinderen en het oudste kleinkind was al bijna zo oud als Sergei.

Van die laatste opmerking trok hij zich weinig aan. Hij wist wel, dat dat op je bliksem slaan niet zo een vaart zou lopen. De oude Tjoelenin was, jaren geleden, onder een losgeraakt kolenwagentje gekomen en bijna verpletterd. Hij overleefde het, want hij was taai en sterk. Afdalen kon hij niet meer, maar hij werkte nog een tijdlang in de bovengrondse mijnbedrijven. De laatste jaren was hij echter hard achteruit gegaan. Hij kon zich bijna niet meer bewegen, want zijn rugspieren waren vrijwel geheel verlamd en zelfs als hij zat, leunde hij met zijn schouders op een speciaal daarvoor gemaakte kruk met een zacht leren bovenstuk.

„Heb je honger?”, vroeg Sergei's moeder.

„Ja, maar ik kan niet eten van de slaap”.

Op zijn tenen liep Sergei langs het opkamertje waar zijn vader lag te snorken en ging de huiskamer binnen. Daar sliepen twee van zijn zusters, Dasja, wier man in het leger was en zijn lievelingszusje Nadja, de jongste van de meisjes.

Behalve die twee woonden nog zijn zuster Fenja, wier man ook gemobiliseerd was, met haar kinderen in Krasnodon. Alle

andere kinderen van Gawrila Petrowitsj Tjoelenin en Alexandra Wasiljefna hadden zich in de loop der jaren over het gehele land verspreid.

Het was benauwd in de kamer, maar Sergei trok er zich weinig van aan. Hij liep naar zijn smalle bed, gooide zijn kleren onverschillig in een hoek en ging, zonder zich te wassen, boven op de dekens liggen.

De moeder schuifelde op haar blote voeten de kamer in en kwam naar hem toe. Ze legde even haar hand op zijn stugge kroeskop en schoof met de andere hand een groot stuk eigeengebakken bruinbrood in zijn mond. Hij pakte het brood met zijn tanden vast en streek in een vluchtige beweging even met zijn lippen langs haar hand. Toen lag hij doodmoe en opgewonden met zijn scherpe ogen in het donker te turen en kauwde op dat heerlijk stuk brood.

Wat een leuk kind was dat meisje op die vrachtwagen! Een geweldig karakter en ogen.... Heel anders dan andere meisjes. Maar ze moest niets van hem hebben, dat stond vast. Als ze eens geweten had wat hij de laatste dagen had meegemaakt! Als hij dat maar eens aan iemand kwijt kon! Heerlijk om weer thuis te zijn, in die gezellige kamer bij zijn moeder en zusters en weer van dat lekkere knappende brood te eten. Moeder kon het toch maar geweldig! Hij had gedacht dat hij als een blok in slaap zou vallen zodra hij zijn kussen zag en dan minstens twee dagen lang door zou maffen, maar hij kon helemaal niet inslapen. Eerst moest hij iemand vertellen wat hij had beleefd. Dat meisje op de wagen had het eens moeten weten. Toch maar goed dat hij niets verteld had. God weet wie ze is. Misschien vertelt hij het morgen allemaal wel aan Stjopa Safonof en dan moet die hem zeggen hoe dat meisje heet. Maar Stjopa is nogal een kletskaus. Nee, hij vertelt het alleen maar aan Vitka Loekjantsjenko, als die tenminste niet weg is.... Maar waarom zou hij eigenlijk tot morgen wachten, terwijl hij alles en alles aan Nadja kan vertellen?

Hij liet zich zachtjes uit zijn bed glijden en liep met het stuk brood in zijn hand naar het bed van zijn zuster. „Nadja... Nadja....”, riep hij zachtjes, terwijl hij op de rand van het bed ging zitten en haar wakker schudde.

„Wat? Wat is er....?”, vroeg ze verschrikt en nog half slapend.

„Ssst....” hij legde zijn ongewassen vingers op haar mond. Ze herkende hem al, ging vlug rechtop zitten en zoende

hem, met haar warme blote armen om zijn hals, ergens in de buurt van zijn oor.

„Serjozjka.... leef je nog.... mijn lieve broertje.... je bent er dus nog....”, fluisterde ze gelukkig. Hij kon haar gezicht niet zien, maar hij wist precies hoe het er nu uitzag, met een gelukkig zacht lachje en rode koontjes van de slaap.

„Nadja...., vanaf de dertigste heb ik nog geen oog dicht gedaan, van de dertigste af tot vanavond toe heb ik aldoor gevochten”, fluisterde hij opgewonden, een groot stuk brood afbijtend.

„Ai”, zuchtte ze verbijsterd en legde met een vlugge beweging haar benen over elkaar, om op haar gemak te kunnen luisteren naar wat hij zou vertellen.

„Onze mannen zijn allemaal gesneuveld, maar ik ben er tussen uit gekomen. Toen ik wegging waren ze nog niet allemaal dood, er waren nog een stuk of vijftig over. Maar de kolonel zei: „Ga jij maar weg, jij kunt beter ergens anders dood gaan”. Hij was zelf overal gewond, zijn gezicht en zijn armen en zijn benen helemaal in verband en vol bloed. „Ons kan het niet schelen of we er aan gaan, maar waarom zou jij je dood laten schieten”, zei hij. Toen ben ik weggegaan. En ze zullen nu wel allemaal gesneuveld zijn....”

„Och God”, fluisterde ze, haast huilend.

„Voor ik wegging heb ik een pioniersschop genomen en wapens van dode soldaten bij elkaar gesleept. Bij die twee heuveltjes bij Werchnedoewannaja, waar die bommen staan, is een mooi plaatsje. Van alles heb ik daar begraven, geweren, granaten, revolvers en patronen. De kolonel heeft me een zoen gegeven, toen ik wegging. „Onthou goed hoe ik heet”, zei hij tegen me, „ik heet Somof, Nikolai Pavlowitsj Somof. Als je weer bij de onzen terecht komt, schrijf dan naar het hoofdkwartier in Gorki, dat ze m'n familie moeten laten weten dat ik met ere gesneuveld ben”. „Ik zei....” Hij zweeg even en beet weer een stuk brood af.

„Och!”, zuchtte Nadja.

Hij had veel beleefd, dat broertje van haar, hij was een echte man geworden. Toen hij zeven was, hilde hij al nooit meer, wat ze hem ook deden.

„Hoe ben je bij die soldaten terecht gekomen?”, vroeg ze.

„Zal ik je vertellen”, zei hij, zijn benen op het bed trekkend.

„We waren nog versterkingen aan het bouwen, toen er al troepen uit Lisitsjansk kwamen en bij ons in stelling gingen.

De Krasnodonners gingen allemaal naar huis, maar ik stapte naar een eerste luitenant en vroeg hem of hij mij in zijn sectie wou nemen. Hij zei, dat hij dat niet kon doen als de regimentscommandant het niet goed vond. Toen heb ik hem gevraagd of hij me niet op de een of andere manier toch helpen kon. Ik heb hem gesmeekt en gebeden en een van de sergeanten hielp me. De soldaten vonden het wel lollig, maar hij bleef zo hard als een bikkel. Terwijl we daar zo aan het praten zijn, begonnen de Duitsers te schieten. Ik met de soldaten de loopgraaf in. Tot 's avonds hebben ze me daar gelaten. Ze hadden medelijden met me, geloof ik. Maar toen het donker werd, zeiden ze dat ik weg moest. Ben ik gewoon vlak achter de loopgraaf gaan liggen. Toen het licht werd, kwamen de moffen weer opzetten en ik de loopgraaf weer in. Ik pakte een geweer van een dode soldaat en begon zo vlug als ik kon te schieten. Zo hebben we ons de Duitsers een paar dagen van het lijf weten te houden en niemand dacht er meer aan, me weg te sturen. Toen zag de kolonel me en die zei: „Als we niet allemaal al zo goed als dood waren zou ik je in het regiment nemen. Het is jammer van je, je hebt nog een heel leven voor je”, zei hij nog. Toen begon hij te lachen en zei „Ik benoem je tot partisaan”. Zo ben ik bijna tot aan Werch-nedoewannaja met ze mee gegaan, aldoor maar teruggetrokken. Ik heb de moffen van vlakbij gezien, van een paar meter afstand”. Plotseling werd zijn fluisterton anders, sissend en angstaanjagend. „Ik heb twee van die rotzakken zelf doodgepaft. . . . Misschien wel meer ook, maar van twee heb ik het met m'n eigen ogen gezien. De krengen. . . . ze zijn nog niet van me af. . . ik help er nog meer om zeep. . . let op mijn woorden”.

Nadja wist dat het waar was wat Serjozjka zei, dat hij er inderdaad twee had doodgeschoten en dat het de laatste niet zouden zijn.

„Dat kost je je leven”, zei ze angstig.

„Dan maar. Dat is in ieder geval beter dan hun hielen likken of met je duimen zitten draaien”.

„Oho-oh-oh, wat wordt het allemaal erg”, jammerde Nadja, met steeds grotere schrik denkend aan wat hun morgen, misschien vannacht al te wachten stond. „Bij ons in het ziekenhuis liggen nog meer dan honderd gewonden, die niet meer weg konden. Er is een dokter bij ze gebleven, Fjodor Fjodorowitsj. Ze zijn allemaal doodsbang dat de moffen ze zullen neerschieten”, zei ze half huilend.

„Laten de mensen ze dan bij zich in huis nemen, ieder een of twee. Waarom hebben jullie daar niet voor gezorgd?“, wond Sergei zich op.

„De mensen? Je weet toch al van niemand meer of je hem vertrouwen kunt. Ze zeggen dat er bij Ignat Fomin iemand verscholen zit. God weet wat voor een vent dat is. Misschien is hij wel door de Duitsers gestuurd om te spionneren. Van Fomin heb je niets goeds te wachten“.

Ignat Fomin was een mijnwerker, die al verschillende keren premies had gekregen en in de kranten had gestaan, omdat hij zo goed werkte. Maar hier, in Sjanghai, waar veel mijnwerkers woonden — en daar zaten Stachanowetzen onder — had hij niet zo een goede naam. Men vond hem een nogal duistere figuur en een streber. Hij was in Krasnodon komen wonen in het begin van de jaren dertig, toen er massa's nieuwe mensen in het Donetzbekken kwamen werken. Er deden wel verschillende geruchten over hem de ronde, maar niemand wist er het rechte van.

Serjozjka gaapte. Nu hij alles verteld had, wat hem op het hart lag en een stukje had gegeten, drong het pas goed tot hem door, dat hij weer thuis was en rustig kon gaan slapen.

„Ga liggen, Nadja. . . .“

„Ik kan niet meer slapen“.

„Ik wel“, zei hij en wipte naar zijn bed.

Uit het donker keken de ogen van dat meisje op de vrachtwagen hem weer aan. „Ik kom er nog wel achter wie jij bent“, zei hij tegen haar, glimlachte, draaide zich om en sliep.

XII.

Wat zou U doen, lezer, als U een leeuwenhart had, boordevol moed, waaghalzerij en ridderlijkheid en als U tegelijkertijd nog maar een kleine jongen was, op blote voeten liep, altijd kapotte knieën had en de mensheid er nog altijd niet rijp voor was om ook maar een enkele van Uw koene gedachten naar waarde te schattep?

Sergei Tjoelenin was de jongste van een hele rij broertjes en zusjes en groeide tegen de verdrukking in. Zijn vader was als kleine jongen al naar het Donetzbekken gekomen en had, na veertig jaar in de mijnen, de naïeve, verwaande, heerszuchtige trots op zijn beroep gekregen, zoals speciaal zeelui en mijnwerkers die cultiveren.

Zelfs toen hij allang niet meer werken kon, dacht Gawrila Petrowitsj nog steeds dat hij de belangrijkste persoon in het gezin was. Zodra hij 's ochtends opstond, maakte hij iedereen wakker, want naar oude mijnwerkersgewoonte stond hij met de kippen op en in zijn eentje verveelde hij zich. En als hij zich niet verveelde, maakte hij iedereen wakker door zijn gehoest. Hij hoestte geregeld een uur lang vanaf het ogenblik dat hij opstond. Hij hoestte zo dat hij er van begon te hijgen, schraapte zijn keel, spuwde en slikte en uit zijn borst kwam een gepiep en gerochel als uit een kapotte mondharmonika.

Daarna zat hij de hele dag op zijn bed, bij de open voordeur of bij de kachel, één benige magere schouder een beetje omhoog geduwd door de kruk die speciaal voor hem gemaakt was, omdat zijn rugspieren bijna verlamd waren. Hij had een scherpe, hoekige neus die als een roofvogelbek uit zijn ingevallen wangen stak. Zijn kin was altijd bedekt met grauwe stoppels en alleen zijn lange soldatensnor had nog een zekere grandeur, dik en vol onder de neus en dun uitlopend in twee venijnige pieken. Zo zat hij daar dan met zijn kleurloze, doordringende ogen te kijken naar alles wat er gebeurde en overal had hij wat op te zeggen, bevelend, scherp, dreigend, kortaf. Totdat hij een nieuwe hoestbui kreeg en men in heel Sjanghai wist dat Gawrila Petrowitsj het weer te pakken had.

Wanneer je als vrij jonge man al een halve invalide bent en een jaar of wat later helemaal niet meer werken kunt, probeer dan maar eens drie jongens en acht meisjes behoorlijk groot te brengen, elf stuks in totaal! Het zou Gawrila Petrowitsj ook niet gelukt zijn, als hij niet Alexandra Wasiljefna tot vrouw had gehad, een grote, zware boerenvrouw van het type „manwif". Ze was nog steeds ijzersterk en wist niet wat ziek zijn betekende. Ze wist weliswaar ook niet precies wat lezen was, maar daar stond tegenover dat zij heel best wist, wanneer ze vriendelijk en wanneer ze nors, goedig, boosaardig, zwijgzaam, gezellig, honingzoet of kortaf moest zijn en als iemand zich in jeugdige overmoed met haar in een

woordenstrijd begaf, wist ze ook direct hoe ze hem tot zwijgen moest brengen.

Nu waren er al tien van de elf aan het werk of getrouwd en alleen Serjozjka ging nog naar school en at als een wolf. Hij had nog nooit nieuwe kleren aan zijn lichaam gehad, alles wat hij droeg was tienmaal gerepareerd en vermaakt nadat zijn oudere broers en zusters het hadden gedragen en versleten. Hij zwierf altijd buiten en zijn huid was gelooid als die van een zeeman door alle winden en stortregens die hij, zonder een spier van zijn gezicht te vertrekken, over zich heen had laten gaan. Omdat hij nooit schoenen droeg waren zijn voet-zolen zo hard als een plank en zo gemeen kon hij zich niet stoten of snijden, of binnen een week was de wond dicht en had hij weer een litteken meer bij zijn respectabele collectie.

Hij had meer hoestbuien van zijn vader op zijn geweten dan al zijn broers en zusters samen en zijn vader hield meer van hem dan van wie ook.

„Wat een dondersteen, hè?“, zei Gawrila Petrowitsj soms, genoeglijk zijn snor opstrijkend. „Zeg es wat, Sjoerka!“ Sjoerka, zo noemde hij zijn vrouw altijd. „Moet je dat zien! Die wordt nog niet bang als de duvel en zijn moer op hem afkomen. Net als ik, toen ik zo oud was. Uche-uche-uche“. En hij begon weer te hoesten tot hij er duizelig van werd.

Stel je nu eens goed voor, lezer. Je hebt het hart van een leeuw, maar je bent klein, slecht gekleed en je hebt kapotte knieën. Wat zou je doen? Natuurlijk, je zou de een of andere heldendaad volbrengen. Dat wil iedereen wel, maar het lukt haast nooit. Als je in de vierde klas zit, zou je onder de rekenles een paar kikkers door de klas kunnen laten springen. Maar daar word je niet beroemd door. Het enige resultaat is, dat het hoofd van de school voor de zoveelste maal je ouders bij zich laat komen. Dat wil dus zeggen moedertje Sjoerka, zestig jaar oud. Want opa Gawrila — iedereen noemt hem nu eenmaal opa — broemt en vloekt wel en hij zou je ook met alle liefde een aframmeling geven, maar hij kan niet eens bij je komen. Hij zwaait zo een beetje met die kruk van 'm, maar dat vindt hij ook al moeilijk, want dan valt dat uitgedroogde corpus van hem naar voren. Maar moedertje Sjoerka geeft je, als ze terug komt, een paar kletsen om je kop, dat je ze de volgende dag nog voelt. Het lijkt waarachtig wel of ze met de jaren sterker wordt.

En je vrienden? Roem is vergankelijk, zeggen ze wel eens.

Overmorgen zijn al je fijne vrienden je heldendaad vergeten.

In de zomervacantie kun je het bruinste van allemaal worden en het beste zwemmen en bordjes van de grond opduiken. Als je dan een stel grietjes langs de oever ziet lopen kun je een aanloop nemen, goed afzetten en dan als een zwaluw over het water scheren. Die meisjes doen wel net of het ze niets schelen kan, maar ze kijken toch nieuwsgierig naar de rivier, om je weer te zien opduiken. Dan trek je onder water vlug je zwembroek uit en je komt met je witte billen naar boven, om ze te laten zien dat je niet overal verbrand bent.

Dat is dan wel even leuk als je hun benen onder hun waaiende rokken kunt zien en je ze nog net even nat kunt spatten voor ze wegstuiven. Als je dan weer bij je vrienden komt, die in de zon liggen te bakken, kun je net doen of het je niet kan schelen dat ze je een reuzekerel vinden.

Je hebt aldoor een troep jongetjes uit de eerste klas om je heen die je vol bewondering aangapen en die ieder woord en iedere beweging van je gehoorzamen. De tijd van de Romeinse keizers is wel voorbij, maar die jongetjes zijn net je hovelingen.

Maar dat alles is natuurlijk niet genoeg. En op een goeie dag spring je uit een raam van de tweede verdieping van je school, juist in het speelkwartier. In die paar seconden dat je naar beneden suist, is het net of je hart te groot voor je wordt. Dat komt doordat het opeens lijkt of je vliegen kunt en door dat rare gevoel in je buik en omdat ze nu tenminste allemaal naar je kijken en de meisjes staan te gillen van angst. Maar daarna is er toch ook niet veel meer aan.

Je moet bij de baas komen en daar heb je een heet kwartiertje. Het ziet er naar uit of je van school getrapt wordt. En omdat je wel weet dat je iets heel ergs gedaan hebt, word je onhebbelijk en brutaal. Dan gaat de baas naar je ouders toe, daar in dat lemen hutje in Sjanghai.

„Ik wil de omstandigheden kennen waar die jongen in leeft. Ik wil eindelijk eens weten waar de wortel van al dat kwaad zit”, zegt hij beleefd en met wel veel moeilijke woorden, net een buitenlander. Aan zijn stem kun je horen, dat hij je ouders eigenlijk de schuld geeft.

Je moeder weet niet waar ze met haar handen moet blijven want ze heeft net het rooster uit de kachel gehaald en ze zijn helemaal zwart. Vader zit totaal beduusd voor zich uit te kijken. Hij probeert op te staan, om beleefd te zijn tegen-

over de bovenmeester, maar het gaat niet. En ze kijken allebei of het inderdaad hun schuld is dat je je beroerd gedraagt.

Als de baas weg is, krijg je helemaal niet op je ziel, dat is nog het ergste van alles. Opa kijkt niet eens naar je. Zo af en toe kucht hij even en zijn snor lijkt helemaal niet meer op die van een soldaat, hij hangt er treurig bij. Moeder scharrelt zo een beetje door het huis. Ze sloft over de vloer of ze erg moe is. Als ze weer naar de kachel gaat, zie je toevallig hoe ze haar hele gezicht zwart maakt, omdat ze met haar vieze kachelhanden een traan wegveegt. Eigenlijk zijn haar handen heel mooi, een beetje oud al, maar sterk en — nou ja, en lief. Ze kijken allebei of ze zeggen willen: „Kijk ons maar goed aan. Kijk dan toch! Dan kun je zien wat voor een verdriet je je ouders aandoet”. Dan merk je opeens dat je vader en moeder al een hele tijd geen Zondagse kleren meer hebben. Ze hebben ook bijna nooit tegelijk met jou en je broertjes en zusjes gegeten. Als jullie gegeten hadden, gingen ze met z'n tweeën in een hoekje zitten, om jullie niet te laten zien dat ze alleen maar een paar aardappelen op hun bord hadden of een beetje pap. Dat hebben ze gedaan om jullie groot te brengen en wat behoorlijks van jullie te maken en om jou, de jongste van het stel, zo lang mogelijk op school te laten gaan.

Dan is het net of de tranen van je moeder je in je hart branden. En voor het eerst zie je dat je vader een goed gezicht heeft. Hij kijkt nu alleen erg treurig. Het is ook helemaal niet om te lachen als hij piept en rochelt als een ouwe mondharmonica — dat is helemaal niet zo leuk, dat is dieptreurig.

Je zusters zijn woedend op je. Dat zie je aan hun ogen als ze je toevallig even over hun breiwerk aankijken. Dan ben je maar brutaal tegen je ouders en onhebbelijk tegen je zusters. Je moet toch wát terug doen? 's Nachts kun je niet slapen. Je weet wel dat je dingen gedaan hebt die niet door de beugel kunnen, maar je voelt je toch ook verongelijkt. Opeens merk je dat je een beetje ligt te grienen en je veegt gauw je tranen af, want je geneert je voor jezelf. Na die nacht ben je dan opeens een stuk volwassener geworden.

Niemand zegt wat tegen je, wel een week lang en je voelt dat ze vreselijk kwaad op je zijn. Maar in die tussentijd ontdek je een hele wereld vol ongekende heldendaden.

De mensen varen twintigduizend mijlen onder zee en ontdekken nieuwe werelddelen; ze komen op onbewoonde

eilanden terecht en moeten alles zelf maken; ze beklimmen de hoogste bergen van de wereld en ze vliegen naar de maan; ze worstelen met stormen midden op de oceaan, de grote mast is overboord geslagen en de bezaan houdt het ook niet lang meer; ze stranden op een puntig rif en gieten een paar vaten traan op de kokende golven; ze steken op een vlot de zee over en zuigen met hun opgedroogde, gezwollen tong op een kogel, om niet van dorst om te komen; ze maken zandstormen in de woestijn mee en ze vechten met jaguars en panters en leeuwen en ze jagen olifanten op de vlucht met een stuk brandend hout. Dat doen ze om schatten op te sporen of om in leven te blijven, of omdat ze op avontuur uit zijn, of uit kameraadschap, of om een mooi meisje te redden en ook wel eens zonder aan zichzelf te denken, voor het heil van de mensheid, voor de roem van hun vaderland of om de wetenschap te dienen — Livingstone, Amundsen, Sedof, Newelskoi.... En wat voor heldendaden worden er niet in de oorlog volbracht! De mensen voeren al duizenden jaren lang oorlog en er zijn honderden die voor eeuwig beroemd zullen zijn. Jij bent nu toevallig geboren in een tijd dat er geen oorlog is. Maar vlak bij je huis liggen de mannen begraven die hun leven hebben gegeven om jou gelukkig te maken en de partisanen en de illegale werkers uit die jaren wonen bij je in de buurt en zijn net zo beroemd. Je voelt iets groots en machtigs in je hart als je tot midden in de nacht hun levensbeschrijvingen leest, net datzelfde gevoel dat je krijgt als je zingt terwijl je een wandeling maakt. Je pakt die boeken telkens weer op en je kijkt naar de plaatjes, omdat je precies wilt weten hoe die helden er ook weer uitzagen. Dan ga je hun portret tekenen. Nee, laten we eerlijk blijven, je houdt een plaatje van het boek tegen het raam en dat trek je dan over op een stuk papier. De tekening ga je dan mooi invullen met een goed zacht potlood. Het mooiste zwart krijg je als je je potlood even in je mond steekt. Als het dan helemaal klaar is, is je tong zo zwart als roet, je krijgt het er niet eens meer met puimsteen af. En die portretten hangen nu nog boven je bed.

Wat die mensen gedaan hebben, deden ze voor jou en je vrienden en je broers en zusters, niet voor hun zelf. Daarom zullen ze ook eeuwig beroemd blijven. Er waren mensen bij, die uit net zo een eenvoudig gezin kwamen als jij. Michail Froenze, Klim Worosjilof, Serge Ordzjonikidze, Sergei Kirof, Sergei Tjoelenin.... Ja, misschien komt jouw naam ook

nog wel eens tussen al die beroemde namen in te staan, als je tenminste de kans krijgt om iets bijzonders te doen. Wat een interessant en mooi leven hebben die mensen gehad! Ze werkten in de illegaliteit, de politie van de tzaar kwam ze op het spoor, zette ze in het gevang en stuurde ze naar Siberië. Maar altijd ontsnapten ze weer en hervatten de strijd. Serge Ordzjonikidze ontvluchtte uit Siberië, Michail Froenze ontvluchtte tweemaal. Stalin zes maal. In het begin hadden ze maar enkele volgelingen, later honderden, toen duizenden en nu miljoenen!

Sergei Tjoelenin werd geboren in een tijd dat het niet nodig was, ondergronds te gaan werken. Hij ontvluchtte nergens uit en er was ook geen enkele plaats waar hij naar toe kon als hij zou vluchten. Hij sprong uit het raam op de tweede verdieping van zijn school maar dat was, achteraf gezien, nogal stom. En zijn enige volgeling is Vitka Loekjantsjenko.

Maar er is geen reden tot wanhoop. De geweldige ijsschotsen beukten tegen de romp van de Tsjljoeskin, die in de Noordelijke IJsee voer. Het kraken en schuren was angstwekkend om te horen. Maar voor het schip onderging, was de bemanning al van boord en dreef op een ijsschots rond. De hele wereld vroeg zich vol spanning af of zij gered konden worden. Zij werden gered. Er zijn nu eenmaal mensen met de moed van een leeuw — overigens net zulke gewone mensen als jij — die stappen in hun vliegtuigen, vliegen door razende sneeuwstormen en bijtende kou en halen de mannen van de Tsjeljoesjkin van hun ijsschots af. Dat waren de eerste Helden van de Sowjet-Unie. Tsjkalof! Van net zo gewone komaf als jij, maar zijn naam is in de hele wereld beroemd. De vlucht naar Amerika over de Noordpool. Een oude droom van de mensheid verwezenlijkt. Tsjkalof. Gromof. En de mannen van Papanin op hun ijsschots. Zo gaat het leven voort, vol grote dromen en kleine dagelijkse bezigheden.

In de hele Sowjet-Unie, in Krasnodon zelf, leven mensen — net zulke gewone mensen als jij — die beroemd zijn geworden, omdat ze grote daden hebben verricht, daden die ze vroeger niet de moeite waard vonden om over te schrijven. In het Donetzbekken — en niet alleen daar — kent iedereen de naam van Nikita Izotof Stachanof. Iedere komsomol kan je vertellen wie Pasja Angelina is en Kriwonos en Makar Mazai. Iedereen heeft eerbied voor ze. Vader vraagt altijd of je hem de stukken uit de krant wil voorlezen waarin over

hen geschreven wordt. Dan zit hij daarna nog een tijdje te brommen en te mopperen en je kunt zien dat het hem verdriet doet, dat hij al zo oud is en dat hij toen onder dat kiep-karretje gekomen is. Hij had altijd heel hard gewerkt, Gawrila Tjoelenin, „Opa“. Serge begreep best hoe ellendig hij het moest vinden, nu niet meer de gelijke van al die beroemde mannen te kunnen zijn.

Dat is nog eens echte roem en eer, die die mensen behaald hebben. Maar Serjozjka is nog maar een kleine jongen, die nog veel moet leren. Later, als hij groot is, komen die roem en die eer pas. Toch zou hij al net zo dapper kunnen zijn als Tsjkalof en Gromof, hij weet het zeker. Het is alleen maar zo jammer, dat hij de enige is, die het weet. Niemand anders wil het geloven, niemand op de hele wereld. Als hij eens wat zegt, kijken de mensen hem aan of ze zeggen willen: „spuit elf geeft ook modder“.

Toen kwam de oorlog. Hij deed alle mogelijke moeite om toegelaten te worden op de speciale krijgsschool, hij moest en hij zou vliegenier worden. Zij namen hem niet aan, ze vonden hem te jong.

Alle jongens van zijn klas gingen op het land werken, maar hij, tot diep in zijn hart gekrenkt, meldde zich als vrijwilliger bij de mijn. Na twee weken mocht hij al houwten en al spoedig werkte hij tegen volwassen kerels op.

Hij merkte zelf niet hoe hij in de achting van de mensen steeg.

Als hij tegen de avond uit de lift stapte, schitterden zijn lichte ogen en zijn witte tanden in zijn pikzwarte gezicht. Met dezelfde stoere, schommelende gang als de volwassenen liep hij naar de douche, proestte en gromde daar net als zijn vader en wandelde dan op zijn blote voeten naar huis. Schoenen had hij nog steeds niet.

Als hij thuiskwam hadden de anderen al gegeten en zijn moeder had een flinke portie voor hem warm gehouden. Hij was nu immers een echte, volwassen man, een arbeider. Alexandra Wasiljefna pakte de pan met de slippen van haar schort van het fornuis en goot zijn bord vol gloeiend hete borstsj*). De damp sloeg er vanaf en het rook heerlijk. Hij had ook nooit geweten hoe lekker het eigengebakken brood van zijn moeder smaakte. Vader keek hem met zijn kleurloze, door-

*) Borstsj: een zeer voedzame, dikke soep van bieten en uien. Een der nationale Russische gerechten.

dringende ogen van onder zijn plukkerige wenkbrauwen aan. Nu gromde en hoestte hij niet meer, maar sprak rustig en zakelijk met zijn zoon, als met een van zijn eigen vrienden. Hij wilde alles weten. Hoe ging het vandaag? Hoeveel had die en die van de week gehouwen? Wat voor gereedschap had hij en hoe bevielen die nieuwe werkkleren de mannen? Hij had het over lagen, stutten, schudgoten en ventilatie-schachten of hij ze hier in de kamer voor zich zag. De oude had in bijna alle schachten van de streek gewerkt en toen hij ziek werd liet hij zich geregeld door zijn vrienden van alles op de hoogte houden. Hij wist precies hoever ze waren in deze of die gang en kon iedereen, met zijn lange benige vinger in de lucht priemend, haarfijn uitleggen wat er op dit ogenblik allemaal onder de grond gebeurde.

's Winters vloog Serjozjka direct uit school naar de een of andere vriend, een artillerist, een pionier of een vliegenier; tegen twaalf uur 's nachts kwam hij thuis en maakte dan nog zo goed en zo kwaad als het ging zijn huiswerk, om de volgende morgen om vijf uur alweer op de schietbaan te zijn waar zijn vriend de sergeant hem, samen met de soldaten, leerde schieten. Hij kon al gauw net zo goed met alle soorten geweren, mitrailleurs en revolvers omgaan als de soldaten en wist precies hoe hij granaten moest hanteren. Hij kon mijnen detecteren en onschadelijk maken, hij kon ook zelf mijnen leggen en had een grote handigheid in het gooien met Molotofcocktails*). Hij kende de vliegtuigtypes van alle landen ter wereld en kon op de eerste oogopslag alle soorten bommen thuis brengen. Hij leerde en deed dat allemaal samen met Vitka Loekjantsjenko, die dezelfde bewondering voor Sergei had als Sergei zelf voor Serge Ordzjonikidze en Kirof.

In de lente deed hij nog een laatste, wanhopige poging om op de luchtvaartschool te komen, niet op de school voor jongens, maar op de echte, voor soldaten. Hij kreeg weer nul op het request. Hij moest volgend jaar nog maar eens terugkomen, zeiden ze. Het was wel een grote teleurstelling. Inplaats van naar de luchtvaartschool moest hij nu met zijn kameraden mee naar Worosjilofgrad om loopgraven te maken. Maar vóór hij wegging, had hij al besloten, niet meer naar huis terug te gaan.

*) Flessen met snel ontvlambare chemische verbindingen, die met kracht naar de vijandelijke tanks geworpen worden. De fles breekt en de brandende vloeistof dringt tussen de spleten van de pantserplaten door.

Hij had zich werkelijk in alle mogelijke bochten gewrongen en gesmeekt en gebeden of ze hem in die sectie op wilden nemen. Hij had Nadja geen tiende deel verteld van zijn smeekbeden en helemaal niets van het vernederde gevoel, dat hij had gekregen toen die luitenant hem maar niet voor vol aan wilde zien. En nu wist hij wat vechten is en doodgaan en angst.

Serjozjka sliep zo best, dat hij de dagelijkse hoestbui van zijn vader niet eens hoorde. Toen hij eindelijk wakker werd, stond de zon al hoog aan de hemel. De vensterluiken waren gesloten, maar hij kon altijd precies zien hoe laat het was aan de smalle streep licht die over de planken vloer speelde. De Duitsers waren nog niet gekomen, dat voelde hij direct.

Hij liep naar het plaatsje om zich te wassen en daar zag hij opa en Vitka Loekjantsjenko zitten. Zijn moeder haalde wat groente uit de tuin en zijn zusters waren al lang naar hun werk.

„Ah, daar is mijnheer. Uche-uche-uche.... Hoe staat het? Leef je nog? Dat is tegenwoordig maar het voornaamste. Hi-hi! Die maat van je zit al van zes uur af te wachten tot je wakker wordt”. Opa wees met de punt van zijn snor naar Vitka, die onbeweeglijk en ernstig naar Sergei zat te kijken. „Hij is, wat je noemt, een goeie vrind”, zei opa weer. „Iedere ochtend was hij al hier, voor het nog goed licht was. Is Serjozjka al terug? Is Serjozjka gekomen? Serjozjka.... uch-uche-uche.... al wat de klok slaat”, grinnikte hij hartelijk. Dat was zo opa's manier om Vitka voor zijn vriendentrouw te prijzen.

Vitka en Sergei waren samen naar Worosjilofgrad gegaan en Vitka had, vol bewondering voor zijn vriend, ook willen blijven, om samen met Sergei dienst te nemen. Sergei stond er echter op dat hij naar Krasnodon terug zou keren, niet omdat hij bang was dat Vitka iets zou overkomen, maar omdat hij er vast van overtuigd was, dat het nooit zou lukken samen in het leger te worden opgenomen. Als hij alleen was, had hij een klein kansje en daarom vond Sergei het maar beter zijn vriend naar huis te sturen.

En geprest door zijn vriend en meester ging Vitka bedroefd en gekrenkt naar Krasnodon terug. Sergei liet hem eerst nog zweren, nooit in der eeuwigheid aan een levende ziel te vertellen wat hij van plan was. Het zou al erg genoeg zijn als zijn plannen mislukten, ook zonder dat iedereen hem nog moest uitlachen.

Vitka had dus zijn eed niet gebroken, dat bleek uit opa's

woorden. De twee jongens gingen achter het huisje bij de modderige, bijna dichtgegroeide sloot zitten en vertelden elkaar wat zij in de laatste week hadden beleefd.

Van hun schoolvrienden — ze gingen beiden op de Worosjilofschool — waren Tolja Orlof, Wolodja Osmoechin en Ljoebka Sjeftzowa nog in de stad. Ljoebka deed anders dan anders, vertelde Vitka. Zij ging niet meer uit en kwam zelfs bijna niet meer op straat. Zij was kort voor de oorlog van school gegaan omdat ze zangeres wou worden en trad nu op in allerlei plaatsen in de omgeving. Toch telden de jongens haar nog tot hun schoolkameraden, ze hadden zo lang in dezelfde klas gezeten. Sergei vond het uitstekend dat zij in de stad was gebleven. Zij waren volkomen aan elkaar gewaagd, die twee. Ljoebka Sjeftzowa, dat was Sergei Tjoelenin in een jurk.

Verder vertelde Vitka nog, wat Sergei overigens al wist, dat er bij Ignat Fomin iemand verborgen zat. Heel Sjanghai brak er zich het hoofd over wie die man kon zijn en iedereen was een beetje bang voor hem. En in Senjaki, waar een arsenaal was geweest, hadden de troepen toen ze terugtrokken in de haast een stuk of twintig Molotofcocktails achtergelaten. Schuchter merkte hij op, dat het misschien een goed idee zou zijn de flessen te gaan halen en ze ergens te verstoppen. Maar Sergei had zich plotseling iets herinnerd en zei kort dat zij nu direct naar het ziekenhuis moesten.

XIII.

Nadja Tjoelenin was, toen het front steeds dichterbij kwam en in Krasnodon de eerste gewonde soldaten verschenen, een verpleegsterscursus gaan volgen en werkte nu al ruim een jaar in het militaire hospitaal, dat in het stadsziekenhuis was ondergebracht. Behalve dokter Fjodor Fjodorowitsj was het hele personeel van het hospitaal geëvacueerd en ook de meeste verpleegsters en artsen van het ziekenhuis waren, met de geneesheer-directeur aan het hoofd, vertrokken. Desondanks ging het werk in het hospitaal gewoon door.

Sergei en Vitka kwamen onmiddellijk onder de indruk van de plechtige ziekenhuissfeer toen de zuster die bij de ingang zat hen hun voeten liet vegen op een met lysoform door-drenkte mat. Of ze maar in de vestibule wilden blijven wachten tot Nadja, die als zaalzuster in het hospitaal werkte, geroepen was.

Even later kwam Nadja naar hen toe. Ze leek plotseling een heel ander meisje dan dat waar Serjozjka die nacht mee had zitten praten. Op haar brede, wat onbetekenende gezichtje lag nu een heel ernstige, strenge uitdrukking. De zuster-portierster had diezelfde trek op haar gerimpelde, goedige gezicht. Ze zagen er beiden uit of zij diep over iets nadachten.

Sergei stond met zijn pet te draaien; om de een of andere reden was hij plotseling verlegen tegenover zijn zuster. „Nadja“, fluisterde hij, „jullie moeten die gewonde jongens hier niet laten liggen. Dat begrijp je toch ook? Vitka en ik zullen wel naar de mensen toegaan en vragen wie ze in huis wil nemen.... Ga eens vragen wat Fjodor Fjodorowitsj er van denkt“.

Nadja dacht even met opgetrokken wenkbrauwen na en schudde toen haar hoofd, of ze zeggen wilde dat Serjozjka's plan toch niets zou opleveren.

„Roep de dokter nou.... of breng ons anders naar hem toe“, drong Sergei ongeduldig aan.

„Loesja, geef die knapen eens een witte jas“, zei Nadja.

De zuster-portierster pakte twee jassen uit een grote kast en hield die — uit macht der gewoonte — voor de jongens op.

„Het jog heeft groot gelijk“, zei Loesja opeens met een snelle blik uit haar zachte, wijze ogen naar Nadja. „Ze zullen ze wel in huis nemen. Ik zou het zelf ook doen. Iedereen heeft toch zeker medelijden met ze? Ik ben op het ogenblik alleen met mijn dochter, m'n zoon is gemobiliseerd. We wonen aan de rand van de stad en als de Duitsers komen kijken, zeg ik gewoon dat hij mijn zoon is. Zeg maar aan iedereen dat ze net moeten doen of die jongens familie van ze zijn“, wendde ze zich tot Serjozja en Vitka.

„Je kent de moffen niet“, zei Nadja.

„Nee, maar ik ken onze mensen“, antwoordde Loesja, vlug haar lippen even op elkaar klemmend. „Ik zal jullie wel betrouwbare lui bij mij in de buurt aanwijzen“.

Nadja ging de jongens voor door een lange, lichte gang met

grote ramen die op de stad uitkeken. Iedere keer dat ze voorbij de openstaande deur van een der ziekenzalen kwamen, roken zij de zware, benauwde lucht van zwerende wonden en vuil wasgoed waar zelfs de lysoform niet tegenop kon. En toen ze door de ramen naar buiten keken, merkten zij voor het eerst hoe gezellig en vredig hun Krasnodon daar midden in de steppe lag.

De gewonden die nu nog in het hospitaal lagen, waren allen zwaar ziek of invalide. Een paar scharrelden op krukken door de zalen rond en op alle gezichten, oude en jonge, gladde en stoppelige, lag die ernstige, strenge trek, die ook Nadja en Loesja hadden. Zodra de gewonden de stappen van de jongens hoorden, keken ze allen vol hoop en verwachting op en de mannen die door de gang strompelden keken hen, zwijgend en vragend, na.

Zij liepen naar de enige deur van de gang die gesloten was en Nadja maakte die, zonder aan te kloppen, met een korte beweging, open.

„Voor U, Fjodor Fjodorowitsj”, zei ze, de jongens voor zich uit duwend.

Serjozjka en Vitka stapten een beetje verlegen de kamer binnen.

Een lange, breedgeschouderde oude man stond vanachter een groot bureau op. Hij had grijs, bijna wit haar en over zijn gladgeschoren, leerachtige wangen liepen lange diepe groeven. Zijn scherp afgetekende jukbeenderen en zijn dunne haakneus leken uit brons gegoten. Hij was alleen in de kamer en op het bureau lag geen enkel boek of blad papier. De jongens begrepen daaruit dat de dokter niet aan het werk was toen zij binnen kwamen maar stil had zitten peinen over dingen, waar God de mensen voor behoeft. Hij was niet meer in uniform. Van onder zijn witte jas kwam een stukje van de kraag van een grijs colbertje te voorschijn en hij had ongepoetste schoenen aan, die hem niet helemaal pasten.

Hij keek zonder verwondering en ernstig, net als Nadja, net als Loesja, net als die gewonde soldaten, naar de twee jongens.

„Fjodor Fjodorowitsj, we zijn gekomen om U te helpen de jongens bij mensen in de stad onder te brengen”, zei Sergei, direct begrijpend dat hij verder niets hoefde uit te leggen.

„Nemen ze ze?”, vroeg de dokter.

„We vinden wel adressen, Fjodor Fjodorowitsj”, klonk de heldere stem van Nadja. „Loesja, een van de zusters uit het

ziekenhuis, neemt er al een en ze weet nog andere mensen ook. Ik zal ook zien of ik een paar goeie adressen vinden kan. Krasnodon is groot genoeg. We zouden er thuis ook wel een willen hebben, maar we hebben geen ruimte", ging ze voort, plotseling blozend.

En Sergei kreeg ook opeens een kleur, hoewel het toch waar was dat ze thuis geen ruimte hadden.

"Wilt U Natalia Alexejefna even roepen?", vroeg Fjodor Fjodorowitsj.

Natalia Alexejefna was een jonge dokteres van het ziekenhuis, die niet met de rest van het personeel mee was gegaan omdat haar moeder, die in een van de dorpjes om Krasnodon woonde, erg ziek was. Zij schaamde zich eigenlijk tegenover haar collega's dat zij niet wegging en in bezet gebied bleef. Daarom had zij aangeboden in het ziekenhuis te blijven werken zolang er nog iets voor haar te doen was. Ze was de enige civiele arts die achterbleef, en zodoende meteen directrice.

Terwijl Nadja weg was om Natalia Alexejefna te halen ging Fjodor Fjodorowitsj achter zijn bureau zitten en sloeg met een korte beweging de panden van zijn witte doktersjas opzij. Hij haalde zijn tabaksdoos uit zijn zak en draaide met verbluffende behendigheid een dun sigaretje, dat hij begerig aanstak.

"Ja, dat zou een oplossing zijn", zei hij, zonder een glimlach op zijn gezicht naar de jongens kijkend, die op de divan zaten.

Hij liet zijn blik vluchtig over de twee jongens dwalen en keek toen Sergei even langer aan, alsof hij begreep dat die de belangrijkste van de twee was. Vitka zag die blik en begreep er de betekenis van, maar was er in het geheel niet door beledigd. Hij wist zelf wel dat Serjozjka de aanvoerder van hen tweeën was, hij wilde ook door hem aangevoerd worden en hij was erg trots op zijn vriend.

Samen met Nadja stapte een kleine vrouw van een jaar of dertig binnen. Alles aan haar was even klein en kinderlijk en mollig. Haar benen en handjes waren die van een meisje van acht of negen jaar en haar gezichtje zag er jong en zacht uit. Ze was een van die vrouwen die heel anders zijn dan ze er uitzien. Die korte mollige beentjes hadden haar van Krasnodon naar Charkof gedragen, toen haar vader niet goed vond dat ze medicijnen ging studeren. Eenmaal in Charkof had ze met die poezelige handjes haar brood verdiend als naaister en

strijkster. En toen haar vader stierf, had ze met diezelfde handjes gewerkt voor een gezin met zeven kinderen, die nu al groot waren en zelf les gaven of werkten, terwijl twee van haar broers gemobiliseerd waren. Die kinderhandjes voerden ook operaties uit, waar veel oudere en ervarener chirurgen voor terugschrikten. Haar ogen konden die van een generaal of hooggeplaatste ingenieur zijn, zo krachtig, meedogenloos en energiek keken ze de wereld in.

Fjodor Fjodorowitsj stond op om haar tegemoet te gaan.

„Doet U geen moeite”, zei Natalia Alexejefna. „Ik weet het allemaal al”. Ze kruiste haar handjes voor haar borst met een beweging die geheel en al in tegenspraak was met haar energieke ogen en haar droge manier van spreken. „Ik vind het een heel verstandig idee”, zei ze. Ze keek Serjozjka en Vitka aan of ze geen jongens, maar instrumenten waren, die ze zo goed mogelijk wilde gebruiken. Toen draaide ze zich weer om naar Fjodor Fjodorowitsj. „En U?”, vroeg ze hem.

Hij begreep haar onmiddellijk.

„Voor mij zou het 't beste zijn, als ik hier gewoon als dokter zou kunnen werken. Dan kan ik hen altijd blijven helpen als het nodig is. Kan dat?” Zij begrepen allen dat hij met die „hen” de gewonde soldaten bedoelde.

„Dat kan zeker”, antwoordde Natalia Alexejefna.

„Verraden ze me niet in Uw ziekenhuis?”

„In mijn ziekenhuis wordt U niet verraden”, zei zij, haar handjes weer voor haar borst vouwend.

„Dank jullie. Ik dank jullie heel vriendelijk”, zei Fjodor Fjodorowitsj, voor het eerst tijdens het hele gesprek glimlachend, en hij stak Sergei en Vitka zijn sterke, gebruinde hand toe.

„Fjodor Fjodorowitsj....”, begon Sergei. Hij stakte even en men kon aan zijn ogen zien dat hij dacht „jullie kunnen ervan denken wat je wilt, ik moet het toch even zeggen”, „Fjodor Fjodorowitsj”, zei hij weer, de dokter recht aankijkend, „houdt er rekening mee dat U altijd op m'n vriend Vitka Loekjantsjenko en mij kunt rekenen, altijd. U kunt met ons in verbinding blijven door mijn zuster Nadja. En ik wou U nog even zeggen, uit mijn naam en uit die van Vitka, dat wij het erg mooi van U vinden, dat U in deze omstandigheden bij de gewonden blijft, erg mooi”. Toen hij het gezegd had, stonden er kleine zweetdruppeltjes op zijn voorhoofd.

„Dank je wel”, zei de dokter heel ernstig. „Nu je daar toch

over gesproken hebt, wou ik nog het volgende zeggen. Iedereen, welk vak hij ook heeft, kan in omstandigheden komen waardoor hij de mensen die van hem afhangen of die al hun hoop op hem hebben gevestigd, moet verlaten. Als het dan werkelijk nodig is, dat hij die mensen in de steek laat, dan moet hij het ook doen. Er bestaat zoiets als de hogere noodzaak. Ik zeg het nog eens nadrukkelijk, dat geldt voor mensen uit ieder beroep, ook voor soldaten en politieke leiders. Maar er is één uitzondering: de arts en vooral de militaire arts. Een dokter moet bij zijn gewonden blijven. Altijd. Wat er ook gebeurt. Er is niets dat hoger staat dan die plicht. Voor die plicht moet alles wijken, ook de militaire discipline, ook de meest officiële orders. Als de hoogste generaal me zou bevelen van mijn gewonden weg te gaan, zou ik het weigeren. Als kameraad Stalin me een telegram zou sturen: „In verband met de bijzondere omstandigheden gelast ik U te vertrekken”, dan zou ik het nog niet doen. Alleen zou Stalin me nooit zo een telegram sturen, want hij weet zelf veel te goed hoe de zaken staan. Hij is namelijk de enige die ook nooit weg mag gaan, hij en de militaire dokter.... Dank jullie, dank jullie wel”, besloot Fjodor Fjodorowitsj en hij maakte een diepe buiging met zijn grijze, bijna witte hoofd.

Natalia Alexejefna drukte zwijgend haar handjes nog dicht tegen haar borst en in haar ogen verscheen een plechtige uitdrukking.

Beneden in de vestibule hielden de twee jongens samen met Nadja en Loesja een heel korte krijgsraad, de kortste waarschijnlijk die er ooit in deze oorlog plaats vond. Ze hadden er niet meer tijd voor nodig dan de halve minuut waarin Sergei en Vitka door de altijd zorgzame Loesja uit hun witte jassen geholpen werden. Zodra ze van die lastige dingen bevrijd waren, renden ze het ziekenhuis uit. Buiten stonden ze even met hun ogen tegen de felle middagzon te knippen. Hun gemoed liep over van geestdrift en trots, trots op zichzelf en op de hele mensheid.

„Dat is nog eens een vent!”, riep Serjozjka, opgewonden met zijn hoofd naar het ziekenhuis wijzend.

„Nou!”, vond Vitka ook.

„En ik kom daar dadelijk te weten wie er bij Ignat Fomin verscholen zit”, ging Sergei voort, zonder enig aanwijsbaar verband met zijn enthousiasme voor Fjodor Fjodorowitsj.

„Hoe wou je dat doen?”

„Ik ga naar hem toe en vraag of hij een gewonde in huis wil nemen”.

„Dan geeft-ie je meteen aan ook”, zei Vitka overtuigd.

„Dan zou ik hem toch....! Ik hoef trouwens alleen maar even bij hem binnen te zijn”, lachte Sergei met schitterende ogen. Hij wist zeker dat het hem lukken zou.

Sergei stond bij de deur van Ignat Fomins huisje, naast de grote zonnebloemen die in het voortuintje geplant waren. Hij had al een paar keer op de deur gebonsd maar er kwam geen antwoord. Hij meende te merken dat iemand door het raam probeerde te zien wie er bij de deur stond en hij drukte zich plat tegen de muur. Eindelijk kwam Fomin's hoofd om de deur kijken en hij boorde zijn kleine oogjes nieuwsgierig in Serjozjka's gezicht. Hij had de deur maar op een kier open-gemaakt en hield de knop vast.

„Goeden middag”, zei Serjozjka beleefd en glipte, onder de arm van Fomin door, de gang in. Zonder een ogenblik te aarzelen, liep hij naar de deur van de huiskamer en voor Fomin beseftte wat er gebeurde, stond Sergei al in de kamer.

„Neemt U me niet kwalijk als ik U stoor, burger Fomin”, zei Sergei en hij knikte even naar de lange man die hem was gevolgd. Fomin droeg een geruit jasje en over zijn borst bungelde een zware, gouden horloge-ketting. Vanuit zijn lange, pafferige gezicht keken zijn oogjes Sergei verbaasd en een beetje boos aan.

„Wat is er aan de hand?”, vroeg hij en het netwerk van groefjes en rimpeltjes om zijn ogen kwam in beweging toen hij zijn dunne wenkbrauwen vragend optrok.

„Burger!”, zei Sergei, tot zijn eigen verwondering en die van Fomin opeens de pathetische houding van een Franse afgevaardigde uit de revolutietijd aannemend, „Burger Fomin, redt een gewond soldaat!”

De groefjes en adertjes om Fomins ogen kwamen weer in beweging en zijn gezicht kreeg nu een hoogst verbaasde uitdrukking.

„Nee, ik ben die gewonde niet....”, legde Sergei uit. „De soldaten hebben hier een van hun gewonde kameraden achtergelaten. Hij ligt op de markt. Zodra ik hem zag ben ik naar U toegekomen”.

Op het lange, eerbiedwaardige gezicht van Fomin tekenden zich vele tegenstrijdige gevoelens af en onwillekeurig keek hij even naar de gesloten deur van de andere kamer.

„Waarom ben je juist naar mij toegekomen?“, vroeg hij sissend en kwaadaardig priemden zijn oogjes van tussen de adertjes en groefjes in die van Sergei.

„Naar wie zou ik anders toegaan dan naar U, Ignat Semjonowitsj? De hele stad weet dat U onze besté Stachanowetz bent“, zei Sergei met zijn liefste kinderogen, waarvan hij wist dat ze zijn sterkste wapen waren.

„Wie ben je eigenlijk?“, vroeg Fomin, die steeds meer in de war raakte.

„Ik ben de zoon van Uw goede kennis, de Stachanowetz Prochor Loebeznof“, antwoordde Sergei met des te meer overtuiging hoe zekerder hij wist dat er op de hele wereld geen Prochor Loebeznof bestond.

„Loebeznof? Die ken ik niet“, zei Fomin, weer wat tot zichzelf komend, met een gebaar in de lucht. „En het spijt me, maar ik heb geen plaats voor die gewonde van jou, vrindje. Verder is mijn vrouw ziek enne...“, zijn handen maakten een vage beweging in de richting van de deur.

„Dat vind ik een heel vreemde houding, burger Fomin. En dat nog wel, terwijl iederéén weet dat U een tweede kamer tot Uw beschikking hebt“, zei Serjozjka streng, Fomin met zijn felle jongensogen recht aankijkend. En voor Fomin hem kon tegenhouden, liep Serjozjka naar de deur van de andere kamer en gooide die open. Hij kwam in een keurig onderhouden kamer waarvan de vensterluiken half gesloten waren. Achter de vierkante tafel zat een man met ronde, sterke schouders, een groot, bijna kaalgeknipt hoofd en zwarte puistjes in zijn gezicht. Hij sloeg zijn ogen op en keek Sergei rustig aan.

Direct begreep Sergei dat hij tegenover een heel goed en sterk mens stond. En toen hij dat begrepen had, werd hij ontzettend bang. In dat leeuwenhart van hem bleef geen greintje heldenmoed meer over. De woorden stokten hem in de keel en hij bleef onbeweeglijk naar de grond staan kijken. Naast hem verscheen het geschrokken, kwade gezicht van Ignat Fomin in de deuropening.

„Wacht nog even, neef“, zei de onbekende man rustig tot Fomin, op Serjozjka toekomend. „Waarom heb je die gewonde soldaat niet naar je eigen huis gebracht?“, vroeg hij.

Serjozjka zweeg.

„Is je vader nog hier of is hij geëvacueerd?“

„Geëvacueerd“, zei Serjozjka, vuurrood wordend.

„En je moeder?”

„Thuis”.

„Waarom heb je hem dan niet naar haar toe gebracht?”

Serjozjka zweeg.

„Zou ze weigeren een gewonde in huis te nemen?”

„Ja”, knikte Serjozjka, met een gevoel of hij door de grond ging. Vanaf het ogenblik, dat hij het spel had verloren, vond hij het vreselijk, zulke lelijke leugens over zijn ouders te moeten vertellen. Maar de onbekende man geloofde alles wat hij zei.

„Zo”, zei hij, Sergei aankijkend. „Wat Ignat Semjonowitsj je vertelt heeft, is volkomen waar, hij kan die soldaat niet hier hebben. Maar er is wel iemand anders, die hem in huis kan nemen. Dat is een goed werk. Je bent een flinke jongen en je zult wel iemand vinden. Zoekt en gij zult vinden, zeggen ze wel eens. Maar denk erom, dat het een gevaarlijk zaakje is. Je moet voorzichtig zijn met wie je uitzoekt. En als niemand hem wil hebben, kom je maar weer bij mij. Als je hem ergens kunt onderbrengen, hoef je niet meer terug te komen, maar geef je adres. Dan kan ik je altijd vinden, als ik je nodig mocht hebben”.

Toen moest Sergei voor zijn overmoed betalen. Juist nu hij aan die onbekende man ze graag zijn echte naam had opgegeven, moest hij gauw het een of andere adres verzinnen, dat niet bestond. Nu zou hij die man nooit meer ontmoeten en dat vond hij heel erg.

Toen hij weer op straat stond, was hij helemaal in de war. Hij twijfelde er niet aan, of de onbekende die bij Ignat Fomin verscholen zat was een eerlijk en goed mens. Het stond ook vast, dat Ignat Fomin, op zijn zachtst gezegd, niet veel bijzonders was. Maar er was een zekere band tussen die twee. Daar zat iets geheimzinnigs achter.

XIV.

Toen Matwei Kostiejewitsj Sjoelga de huisdeur van de Osmoechins achter zich had dichtgetrokken, richtte hij zijn schreden naar de buitenwijk Goloebjatniki, waar zijn oude

vriend uit de partisanentijd, Iwan Kondratowitsj Gnatenko, woonde.

Zoals de meeste buitenwijken van Krasnodon was ook Goloebjatniki sinds lang volgebouwd met stenen huizen, maar Sjoelga wist, dat Kondratowitsj nog altijd in een van die houten huisjes woonde waaraan de wijk zijn naam te danken had.

Toen hij aan de deur van Kondratowitsj' huisje klopte, verscheen een morsige, stuurse vrouw op de drempel. Kostiejewitsj vroeg beleefd of zij Iwan Kondratowitsj even voor hem wou roepen, hij moest hem spreken. Spoedig kwam Iwan Kondratowitsj naar buiten en de twee mannen liepen samen naar de greppel achter het huis, waar ze vrij konden spreken.

Al drie geslachten lang waren de Gnatenko's, die oorspronkelijk uit de Oekraïne kwamen, mijnwerkers in het Donetsbekken. Iwan Kondratowitsj' grootvader en vader waren, om zo te zeggen, mijnwerkers bij de gratie Gods, grondleggers van de gehele mijnbouw in het Donetsbekken, hoeders van de roem en tradities der kompels, voormannen van die mijnwerkersgarde waar de Duitsers en de Witten in de burgeroorlog hun tanden op stuk gebeten hadden. En Kondratowitsj zelf was de oude mijnwerker die samen met Walko en Grigori Iljitsj mijn No. 1-bis had opgeblazen. Nu zat hij met Matwei Sjoelga bij de greppel achter zijn huis en keek over de wijde steppe uit. Het liep al tegen de avond.

„Weet je waarvoor ik bij je gekomen ben, Kondratowitsj?“, vroeg Sjoelga.

„Nee, maar ik kan het wel raden“, antwoordde Kondratowitsj zonder Sjoelga aan te kijken.

Uit de steppe kwam een koel briesje aansuizelen, dat de panden van Gnatenko's ouderwetse jas deed wapperen. Hij was zo mager, de oude Kondratowitsj, dat zijn kleren hem als een zak om het lijf hingen.

„Ik ben hier gebleven voor hetzelfde werk als in het jaar achttien. Daarom ben ik ook weer bij jou gekomen“.

„Je kunt over mijn leven beschikken, Matwei Kostiejewitsj, dat weet je wel“, fluisterde de oude schor, „maar ik kan je niet bij me in huis nemen“.

Dit antwoord kwam zo volkomen onverwacht dat Sjoelga even niets wist te zeggen.

Ook Kondratowitsj bleef zwijgen.

„Heb ik je goed begrepen, Kondratowitsj? Weiger je me in je huis te nemen?“, vroeg Sjoelga eindelijk zachtjes. Hij durfde de oude man haast niet aan te kijken.

„Ik weiger niet, ik kàn niet“, zei Kondratowitsj treurig.

„Je hebt het toen toch goed gevonden?“, vroeg Sjoelga weer. Hij voelde zich langzamerhand kwaad worden.

De oude man boog zijn hoofd nog dieper.

„Je weet toch wat je nu aan het doen bent, hè?“

De oude man bleef zwijgen.

„Besef je wel dat je ons verraadt?“

„Matwei Kostiejewitsj“, zei de oude nu met een heel diepe en schorre stem, „zeg geen dingen, die je niet verantwoorden kunt....“ Er lag haast iets dreigends in die woorden.

„Waarom mag ik dat niet zeggen? Dacht je soms dat ik bang voor je was?“, snauwde Sjoelga, Kondratowitsj kwaad-aardig aanzien. Zijn goeiige koeienogen waren rood doorlopen. Het plukkerige baardje van Kondratowitsj wapperde als een vuilgeel vaantje in de wind. „Dacht je soms, dat ik bang ben? Erger dan wat je me nu gezegd hebt, kun je toch niet doen“.

„Wacht....“ Kondratowitsj hief zijn hoofd op en pakte met zijn pezige vingers Sjoelga's elleboog vast. „Zul je geloven wat ik je zeg?“, vroeg hij met diezelfde bedroefde, diepe stem van daarnet. Sjoelga wou iets antwoorden, maar de oude pakte hem nog vaster beet en zei, hem doordringend aankijkend:

„Wacht nog even.... Luister naar me....“

Ze keken elkaar nu recht in de ogen.

„Ik kan je niet in m'n huis nemen, omdat ik bang ben voor mijn oudste zoon. Ik ben bang, dat hij je verraadt“, fluisterde Gnatenko met zijn gezicht vlak bij dat van Sjoelga. „Herinner je je nog dat je in het jaar zeven-en-twintig bij ons was? Dat was de laatste keer dat we je gezien hebben, je was gekomen om mijn zilveren bruiloft te vieren. Je herinnert je natuurlijk niet al mijn kinderen meer, zo bijzonder zijn ze niet“, lachte hij zielig, „maar de oudste jongen moet je nog kennen uit achttien....“

Sjoelga zweeg.

„Hij is helemaal het verkeerde pad opgegaan“, zei Kondratowitsj zachtjes. „Herinner je je nog uit zeven-en-twintig, dat hij geen handen meer had?“

Vaag herinnerde Sjoelga zich die avond, dat hij voor het laatst bij Kondratowitsj was geweest. Het zou wel een avondje

geweest zijn zoals zovele andere, hij was er alleen heen gegaan omdat het niet aardig zou zijn als hij wegbleef. Hij wist werkelijk niet meer of een van de kinderen van zijn oude vriend toen geen handen meer had. Wel herinnerde hij zich uit achttien nog een zoontje van Kondratowitsj, een stil, teruggetrokken kind. Maar of hij het die avond van de zilveren bruiloft nog gezien had?

Hij heeft op zijn werk, in Loegansk, een ongeluk gehad en dat heeft hem allebei zijn handen gekost". Loegansk, dat was de oude naam van Worosjilofgrad en Sjoelga leidde daaruit af, dat het ongeluk al lang geleden gebeurd moest zijn. „Hij kwam toen maar bij ons wonen, er moest toch iemand voor hem zorgen? Hij was al te oud om nog te gaan studeren, daar hebben we ook niet zo gauw aan gedacht, en hij kon geen baantje vinden, waar hij zonder handen toch zijn brood kon verdienen. Toen is het helemaal mis met hem gegaan. Hij begon te drinken, van mijn geld, en ik had medelijden met hem. Er was geen enkel meisje, dat met hem wilde trouwen en dat maakte alles nog veel erger. Een jaar of wat geleden begon die meid, die je daarnet aan de deur gezien hebt, om hem heen te draaien. Ik wist niet precies, wat ze samen uitspookten, maar veel moois was het niet. Na een tijdje merkte ik, dat ze zonder vergunning wodka stookten en ze deden aan allerlei speculaties. Ze hebben zich zelfs niet ontzien, maar spreek daar in godsnaam met niemand over, om gestolen goed te verkopen. In het begin had ik nog steeds verschrikkelijk medelijden met hem, maar later werd ik bang. Stel je voor, de schande die hij over ons hoofd zou brengen, als het allemaal uit zou komen. Mijn vrouw en ik, we hebben toen besloten er nooit een levende ziel iets van te vertellen. We hebben gezwegen.... Voor onze bloedeigen kinderen hebben we gezwegen. En we zwijgen er nog over. Tot twee keer toe moest hij voor de rechter komen. Dat kreng was overal de schuld van, maar hij nam het allemaal voor zijn rekening. De rechters wisten wel wie ik was, een oude partisaan, een bekende houer, ik geniet nogal wat aanzien in de stad. De eerste keer kreeg hij alleen maar een berisping en de tweede keer werd hij voorwaardelijk veroordeeld. Maar hij wordt ieder jaar erger. Begrijp je me? Hoe kan ik je nou bij me in huis nemen? Hij is in staat ons allemaal tegelijk aan te geven, om het huis te kunnen erven...." Diep beschaamd sloeg Kondratowitsj zijn ogen neer.

„Maar waarom heb je het indertijd dan goed gevonden?“, vroeg Sjoelga. Hij keek Kondratowitsj scherp aan, niet wetend of hij hem geloven moest of niet. Met plotselinge schrik merkte hij dat hij geen enkele maatstaf meer had om, in de omstandigheden waarin hij nu verkeerde, de mensen te beoordelen. Wie kon hij nog vertrouwen, wie? Voor wie moest hij oppassen?

„Hoe had ik ooit kunnen weigeren, Kostiejewitsj?“, vroeg Kondratowitsj bedrukt. „Stel je nou eens voor, dat ik, Iwan Gnatenko, zou weigeren de ondergrondse te helpen! De schande! Ze hebben me indertijd gezegd, dat je misschien zou komen en misschien ook niet. Ze hadden het volste vertrouwen in me. Had ik ze toen misschien moeten vertellen wat er met m'n jongen aan de hand was? Hij was waarschijnlijk de nor ingedraaid en ik erbij.... En hij is toch nog altijd mijn zoon... Matwei Kostiejewitsj“, zei de oude, opeens wanhopig, „je kunt me alles laten doen wat je wilt.... Ik zal alles en alles doen wat je me zegt.... Je kent me, je weet dat ik kan zwijgen als het graf en dat ik nergens bang voor ben. Zeg maar, wat ik voor je doen kan. Ik zal een goed adres voor je vinden, ik ken een hoop mensen die te vertrouwen zijn, heus. Toen ze me vroegen of ik de ondergrondse wou helpen, heb ik gedacht: ik zelf ben tot alles bereid, maar ik ben geen lid van de partij en ik hoef ze dus niets van m'n jongen te vertellen. Mijn geweten is dus zuiver....dacht ik. Voor mij is het belangrijkste dat jij met gelooft en vertrouwt.... Ik vind wel een adres voor je“. Hij merkte zelf niet, dat zijn stem vleiend en haast smekend was geworden.

„Ik vertrouw je“, zei Sjoelga. Maar dat was niet helemaal waar, hij vertrouwde Kondratowitsj en hij vertrouwde hem niet. Hij twijfelde. Hij had alleen maar gezegd dat hij de oude vertrouwde, omdat hem dat beter uitkwam. Het gezicht van Kondratowitsj helderde direct op en vergenoegd bromde hij wat in zijn baardje.

Sjoelga stond zwijgend naar hem te kijken en woog voorzichtig af wat de oude hem verteld had. Geloven? Niet geloven? Hij wist natuurlijk, dat Kondratowitsj vroeger volkomen betrouwbaar was. Aan de andere kant had hij hem sinds vijftien jaren geheel uit het oog verloren. En wat voor jaren! Het was juist de tijd dat er allerlei hoogst belangrijke dingen gebeurd waren. Dat Kondratowitsj het gedrag van zijn zoon voor de partij geheim gehouden had, nog wel op zo een be-

slissend moment; dat hij gelogen had, toen ze zijn hulp vroegen in een zaak die overgave en eerlijkheid vroeg, dat waren toch allemaal dingen die het onmogelijk maakten de oude onvoorwaardelijk te vertrouwen.

„Als jij hier nu even gaat zitten, zal ik wat voor je te eten halen”, kwam de schorre stem van Kondratowitsj weer. „En dan loop ik vlug even naar een paar mensen toe en komt de hele zaak in orde”.

Bijna was Sjoelga op Kondratowitsj' voorstel ingegaan, maar een inwendige stem — niet alleen die van de voorzichtigheid maar ook die van zijn levenservaring, naar hij meende — waarschuwde hem.

„Dat hoeft niet”, zei hij, „ik heb zelf nog wel een paar adressen. Breng me ook maar geen eten, ik heb niet veel trek en het is beter, dat dat rotwijf binnen niets meer van me merkt”.

„Zo je wilt”, zei Kondratowitsj teleurgesteld. „Maar vergeet me niet helemaal, ik kan nog wel ergens goed voor zijn”.

„Dat weet ik, Kondratowitsj”, zei Sjoelga om hem te troosten.

„Als je me nou vertrouwt, kun je dan niet zeggen waar je naar toe gaat? Ik zal je meteen vertellen of die mensen goed zijn en als het nodig mocht wezen kan ik je direct komen opzoeken”.

„Ben je de regels van de illegaliteit vergeten? Je weet toch wel dat ik je niet vertellen kan waar ik heen ga?”, antwoordde Sjoelga met een slim lachje. „Maak je maar niet bezorgd, ik ken die mensen, waar ik naar toe ga”.

„Je hebt mij toch ook gekend”, wou Kondratowitsj zeggen. „Je hebt mij toch ook gekend en nu zie je eens hoe weinig je van me wist. Heus ik ken de mensen hier beter dan jij”.

Maar hij schaamde zich voor Sjoelga en zei alleen maar: „Zoals je wilt”. Hij begreep nu, dat zijn oude vriend hem niet meer vertrouwde.

„Nou, jong, dan ga ik er maar eens van door”, zei Sjoelga gemaakt vrolijk.

„Zoals je wilt”, mompelde Kondratowitsj verstrooid.

Hij wilde met Sjoelga naar de straat voor zijn huis gaan, maar deze hield hem tegen en zei:

„Je kunt me beter langs de achterkant naar de weg brengen, dan ziet dat kreng binnen me niet meer”.

„Als jij de regels van de illegaliteit dan zo goed kent”, dacht

de oude, „weet je ook wel, dat je beter langs de voorkant had kunnen weggaan, net zoals je gekomen bent. Geen mens zou het dan in zijn hoofd halen, dat je iets bijzonders met me te bepraten had". Hij wist echter dat het nutteloos zou zijn iets te zeggen, want Sjoelga vertrouwde hem toch niet. Hij bracht Kostiejewitsj door de tuintjes, tot zij bij een achterstraatje kwamen. Daar bleven zij naast een kolenschuur staan.

„Het beste er mee, Kondratowitsj", zei Sjoelga, met een gevoel of hij liever dood zou gaan dan dit gesprek een tweede keer voeren. „Ik kom je nog wel eens opzoeken".

„Precies zoals je wilt", zei de oude.

Sjoelga liep de straat uit en Kondratowitsj, lang, uitgemereld, met zijn veel te wijde, ouderwetse jasje, keek hem nog geruime tijd na.

Zo deed Matwei Sjoelga de tweede stap op de weg naar zijn ondergang.

XV.

Terwijl Matwei Sjoelga alleen in het halfdonkere voor-kamertje van Ignat Fomin zat, niet precies wetend bij wie hij in huis was en niet wetend met welke mensen hij straks te maken zou krijgen, vonden Serjozjka Tjoelenin, Vitka Loekjantsjenko en de twee verpleegsters Nadja en Loesja voor meer dan zeventig gewonde soldaten onderdak. Toch bleven er nog meer dan veertig jongens over, die zij niet konden onderbrengen en noch Serjozjka, noch Vitka, Nadja of Loesja wist meer tot wie zich te wenden zonder grote risico's te lopen.

Het was een vreemde dag, een dag zoals die anders alleen maar in dromen voorkomt.

Sinds de vorige avond kwamen er geen terugtrekkende troepen door de stad en ook het geraas van de gevechten in de steppe was verstomd. In alle huizen hing een beklemmende spanning. Ieder ogenblik konden de Duitsers binnentrekken — de stad wachtte hen gelaten af, maar alles bleef rustig. De

winkels en kantoren waren open, maar er was niemand die naar binnen ging. De fabrieken stonden stil. Van de opengeven schachten kringelde nog wat rook. Er was geen enkele autoriteit meer in de stad, geen politie en geen gemeenbestuur. Er was geen markt, er werd niet gewerkt. De stad leek dood. De straten waren leeg. Een enkele vrouw glipte naar de bron om de hoek of plukte een paar komkommers in haar tuintje. Dan liepen ze weer vlug naar binnen en lag de straat weer verlaten tussen de huizen. En er rookte geen enkele schoorsteen, niemand dacht aan eten of koken. Zelfs de bonden waren stil, er was niemand tegen wie zij blaffen konden. Alleen een eenzame kater stak de straat over en verdween in een haag.

De gewonden werden in de nacht van 20 Juli naar hun onderduikadressen gebracht.

Serjozjka en Vitka waren die nacht bezig de flessen brandbare vloeistof, die de Rode Troepen achter hadden gelaten, uit Senjaki weg te slepen. Het grootste deel begroeven zij in een valleitje vlak bij Sjanghai en de rest namen zij mee naar huis. Daar begroeven zij de flessen in hun tuintje, om ze direct bij de hand te hebben als het nodig mocht zijn.

Waar bleven de Duitsers toch?

De volgende morgen tegen zonsopgang was Serjozjka in de steppe aan de rand van de stad. De opgaande zon was zo diep in een rozig-grijze sluier van nevels gehuld, dat hij recht in de vurige rode bol kon kijken zonder met zijn ogen te knippen. Even later kwam het bovenste randje van de bol boven de nevel uit en direct begonnen miljoenen dauwdruppels te schitteren. Ieder van die kristal-heldere druppeltjes had zijn eigen, toverachtige kleur en de grote steenhopen bij de mijnen werden met een rozig licht overgoten. Alles begon te leven en te glanzen en Serjozjka voelde zich zoals een gummibal zich moet voelen als hij in een vrolijk spel veert en kaatst tussen de handen van jonge, gezonde mensen.

Langs de spoorlijn, die over een dijkje liep, lag een rijweg. Aan twee kanten takten zich kleine paadjes af en dichtbegroeide ravijntjes en valleien die geleidelijk overgingen in de vlakke steppe. Deze hele streek werd het Werchnedoewan-naja-bos genoemd.

De zon, die direct al een grote hitte verspreidde, rees steeds hoger boven de steppe. Toen hij naar de stad keek, zag Serjozjka het dichte net van straten om de schachten met

de oude, „weet je ook wel, dat je beter langs de voorkant had kunnen weggaan, net zoals je gekomen bent. Geen mens zou het dan in zijn hoofd halen, dat je iets bijzonders met me te bepraten had”. Hij wist echter dat het nutteloos zou zijn iets te zeggen, want Sjoelga vertrouwde hem toch niet. Hij bracht Kostiejewitsj door de tuintjes, tot zij bij een achterstraatje kwamen. Daar bleven zij naast een kolenschuur staan.

„Het beste er mee, Kondratowitsj”, zei Sjoelga, met een gevoel of hij liever dood zou gaan dan dit gesprek een tweede keer voeren. „Ik kom je nog wel eens opzoeken”.

„Precies zoals je wilt”, zei de oude.

Sjoelga liep de straat uit en Kondratowitsj, lang, uitgemereld, met zijn veel te wijde, ouderwetse jasje, keek hem nog geruime tijd na.

Zo deed Matwei Sjoelga de tweede stap op de weg naar zijn ondergang.

XV.

Terwijl Matwei Sjoelga alleen in het halfdonkere voorkamertje van Ignat Fomin zat, niet precies wetend bij wie hij in huis was en niet wetend met welke mensen hij straks te maken zou krijgen, vonden Serjozjka Tjoelenin, Vitka Loekjantsjenko en de twee verpleegsters Nadja en Loesja voor meer dan zeventig gewonde soldaten onderdak. Toch bleven er nog meer dan veertig jongens over, die zij niet konden onderbrengen en noch Serjozjka, noch Vitka, Nadja of Loesja wist meer tot wie zich te wenden zonder grote risico's te lopen.

Het was een vreemde dag, een dag zoals die anders alleen maar in dromen voorkomt.

Sinds de vorige avond kwamen er geen terugtrekkende troepen door de stad en ook het geraas van de gevechten in de steppe was verstomd. In alle huizen hing een beklemmende spanning. Ieder ogenblik konden de Duitsers binnentrekken — de stad wachtte hen gelaten af, maar alles bleef rustig. De

winkels en kantoren waren open, maar er was niemand die naar binnen ging. De fabrieken stonden stil. Uit de opgeblazen schachten kringelde nog wat rook. Er was geen enkele autoriteit meer in de stad, geen politie en geen gemeentebestuur. Er was geen markt, er werd niet gewerkt. De stad leek dood. De straten waren leeg. Een enkele vrouw glipte naar de bron om de hoek of plukte een paar komkommers in haar tuintje. Dan liepen ze weer vlug naar binnen en lag de straat weer verlaten tussen de huizen. En er rookte geen enkele schoorsteen, niemand dacht aan eten of koken. Zelfs de honden waren stil, er was niemand tegen wie zij blaffen konden. Alleen een eenzame kater stak de straat over en verdween in een haag.

De gewonden werden in de nacht van 20 Juli naar hun onderduikadressen gebracht.

Serjozjka en Vitka waren die nacht bezig de flessen brandbare vloeistof, die de Rode Troepen achter hadden gelaten, uit Senjaki weg te slepen. Het grootste deel begroeven zij in een valleitje vlak bij Sjanghai en de rest namen zij mee naar huis. Daar begroeven zij de flessen in hun tuintje, om ze direct bij de hand te hebben als het nodig mocht zijn.

Waar bleven de Duitsers toch?

De volgende morgen tegen zonsopgang was Serjozjka in de steppe aan de rand van de stad. De opgaande zon was zo diep in een rozig-grijze sluier van nevels gehuld, dat hij recht in de vurige rode bol kon kijken zonder met zijn ogen te knippen. Even later kwam het bovenste randje van de bol boven de nevel uit en direct begonnen miljoenen dauwdruppels te schitteren. Ieder van die kristal-heldere druppeltjes had zijn eigen, toverachtige kleur en de grote steenhopen bij de mijnen werden met een rozig licht overgoten. Alles begon te leven en te glanzen en Serjozjka voelde zich zoals een gummibal zich moet voelen als hij in een vrolijk spel veert en kaatst tussen de handen van jonge, gezonde mensen.

Langs de spoorlijn, die over een dijkje liep, lag een rijweg. Aan twee kanten takten zich kleine paadjes af en dichtbegroeide ravijntjes en valleien die geleidelijk overgingen in de vlakke steppe. Deze hele streek werd het Werchnedoewannaja-bos genoemd.

De zon, die direct al een grote hitte verspreidde, rees steeds hoger boven de steppe. Toen hij naar de stad keek, zag Serjozjka het dichte net van straten om de schachten met

hun hoge lifttorens en om de gebouwen van het gemeentebestuur en de steenkooltrust. De kruinen van de bomen in de ravijnen glansden lichtgroen in het morgenlicht en vanuit de diepten stegen een paar nevelflarden op. De rails liepen blinkend naar een verre heuvel en juist op de plek waar zij achter de helling uit het gezicht verdwenen, kringelde wat vredige, blauwe rook. Daar lag het dorpje Werchnedoewannaja.

Plotseling dook van achter de rug van die heuvel een donkere massa op, die even later als een lang, donker lint op Serjozjka toe rolde. Achter de donkere streep bewoog een wolk van stof en rook zich snel voorwaarts. Nog voor hij kon onderscheiden wat er op hem afkwam, had Serjozjka begrepen dat het een troep motorrijders was, die over de weg reed.

Hij dook in het struikgewas aan de berm van de weg en bleef, op zijn buik liggend, wachten. Het duurde geen tien minuten of de lucht trilde van het geraas der motoren en de motorfietsen ronkten vlak langs Serjozjka. Het waren Duitsers, meer dan twintig gemotoriseerde Duitse mitraillisten. Ze hadden gewone, vuilgrijze, Duitse uniformen aan, maar hun ogen en een stuk van hun neus en voorhoofd waren bedekt met reusachtige stofbrillen en daardoor zagen de mannen, die zo plotseling midden in de Russische steppe waren opgedoken, er haast spookachtig uit.

Ze reden tot de rand van de stad, sprongen van hun machines en verspreidden zich in kleine groepjes. Een paar bleven de wacht houden bij de motorfietsen. Vijf minuten later gingen zij weer op hun motoren zitten en reden met open knalpot de stad in. Zij verdwenen achter de huizen, maar Serjozjka wist dat zij, om naar het centrum van de stad te komen, de tweede overweg moesten passeren, die hij van hieruit goed kon zien. Ingespannen tuurde hij naar de weg die van de spoorlijn naar het park leidde. Even later zag hij vier of vijf Duitsers rijden. Zij gingen echter niet naar het park, maar reden naar de heuveltop waar het gemeentehuis en het huis van „de dolle heer” stonden. Enkele minuten later zag hij hen keren en met de andere motorrijders weer de richting van Werchnedoewannaja inslaan. Hij liet zich weer op zijn buik vallen en keek pas op toen zij langs hem waren gereden.

Hij rende naar een zijweggetje dat naar Werchnedoewannaja liep en van waaruit hij een goed uitzicht had op de hele omgeving. Hier bleef hij een paar uur onder een boom liggen,

lekker in de schaduw. Iedere keer dat de zon ver genoeg langs de hemel was gekropen om hem weer te beschijnen, kroop Serjozjka een stukje verder naar rechts, met de schaduw mee.

Tussen de bomen en struiken bij het zijweggetje was het heerlijk fris. De bladeren en bloemen stonden er hier ook fleurig bij, terwijl in de rest van de steppe het groen bijna verschroeid was. De bijen en hommels maakten, op zoek naar het laatste restje honing uit de late zomerbloemen, hun zingende bromgeluidjes. Zo af en toe deed een zacht koeltje uit de steppe het gebladerte ritselen. Heel hoog aan de hemel stonden een paar helderwitte schapjeswolken.

Het werd nu toch warm in het bosje en in die lome atmosfeer vergat Serjozjka zo af en toe waarom hij hier was. Hij lag stilletjes op zijn rug naar de hemel te kijken en dacht aan de vele dagen die hij al in de steppe had rondgezworven. Toen gonsden de bijen ook zo om hem heen, de warme geur van het gras maakte hem heerlijk doezelig en de wereld scheen doorzichtig, vertrouwd en eeuwig. Nu hoorde hij in gedachten weer het geronk van de motorfietsen en tegen de blauwe hemel zag hij de spookachtige Duitse mitrailleuristen met hun reusachtige brillen voortrazen. Die mooie dagen zouden nooit meer terugkomen, begreep hij plotseling. De wereld was anders geworden, niet zo vertrouwd en eenvoudig meer. Zijn hart liep vol met een zoete weemoed en tegelijkertijd kookte alles wat er aan vechtlust en energie in hem zat in zijn bloed.

Het was al na de middag toen er van achter die verre heuvel weer een lange, donkere massa langs de weg kwam rollen. Een zwarte stofwolk verhief zich tegen de horizon. Het waren weer motorrijders, veel meer dan daarnet, een eindeloos lange rij. Daarachter kwam een colonne auto's, honderden en duizenden vrachtwagens met daartussenin de kleine personenwagens der officieren. Steeds meer wagens rolden van achter de heuvel aan. Als een dikke, groene slang schoof de colonne over de weg en, toen de glimmende, geschubte kop van die slang bij Serjozjka was, sleepte zijn staart nog altijd over de heuvel in de verte. Het stof dwarrelde in grote wolken boven de weg en scheen de hele ruimte tussen hemel en aarde te vullen.

De Duitsers trokken Krasnodon binnen en Serjozjka Tjoelennin was de eerste die hen zag.

Met katachtige bewegingen sloop hij over de weg, toen over de spoorlijn en rende het ravijn in, van waaruit de Duitsers hem niet konden zien. Hij wilde vóór hen in de stad zijn, om de beste waarnemingspost te betrekken die hij wist te vinden — de Gorkischool, vlak bij het park.

Langs de verlaten vlakte van een sinds lang uitgeputte schacht kwam hij in de straat achter het park, die zich nog steeds niet in het algemene stadsbeeld wilde voegen, de Derewjannaja met zijn oude, houten huisjes.

En hier zag hij iets dat hem zo trof, dat hij even stil moest staan. Hij was geruisloos langs en over de schuttingen geklommen, die de achtertuintjes van de huizen in de Derewjannaja van elkaar scheidden en plotseling zag hij in een van die tuintjes het meisje waarmee hij die nacht in de vrachtwagen had gezeten.

Haar profiel was naar Sergei gekeerd en zij lag met haar bruinverbrande benen over elkaar geslagen op een gestreepte reisdeken, niet in het minst gestoord door alles wat er om haar heen gebeurde. Een van haar dikke, gouden vlechten lag los over het gebloemde kussentje, dat zij onder haar hoofd had geschoven en beschaduwde haar gezicht met de donkere wimpers en de wat hooghartig opgetrokken, volle bovenlip. Ja, terwijl een heel Duits leger met huilende motoren en in een onheilspellende benzinstank Krasnodon binnen stormde, lag dat meisje daar rustig op een plaid onder een acacia-boompje te lezen.

Serjozjka hield zijn adem in van geluk. Hij hield zich aan de bovenkant van een van de schuttingen vast en bleef even naar haar kijken. Zij was liefelijk en mooi als het leven zelf, zoals ze daar, in het verschrikkelijkste uur dat de wereld ooit had beleefd, met een opengeslagen boek in haar handen kalmpjes in haar tuintje lag.

Plotseling moed vattend werkte Serjozjka zich over het tuinhekje heen en stond, voor hij het zelf besepte, vlak naast haar. Zij hield haar boek op zij en haar grijze ogen keken rustig en blij en een heel klein beetje verwonderd Serjozjka aan.

Toen Maria Andrejefna de kinderen van haar school uit de sowchoz naar Krasnodon had gebracht, ging zij met Walja naar huis en vond daar haar man en haar dochttertje Loesja op haar wachten. Met hun viereen zaten zij de hele verdere

nacht bij een petroleumlamp — de electrische centrale werkte niet meer — om de tafel, alsof zij bij zichzelf op visite waren. De onsamenvangende geruchten, die ze elkaar vertelden, waren zo vreselijk, dat ze in de stilte die over hun huis, hun straat, hun hele stad hing, niet meer hardop durfden te spreken.

Het was te laat om nog te vluchten. Hier blijven was een ramp. Zij wisten allen, zelfs de kleine Loesja met de grote, ernstige ogen in haar bleke toetje, dat er zo iets ontzettends gebeuren ging, dat zij de volle omvang van de komende ellende niet eens konden overzien.

De vader was meelijwekkend. Uit een goedkoop soort tabak draaide hij de ene sigaret na de andere en rookte zenuwachtig aan één stuk door. De twee meisjes konden haast niet te geloven, dat er eens een tijd was geweest, dat hij voor hen een symbool van kracht was, hun steun en toeverlaat, de dappere beschermer van de familie. Klein en mager zat hij in elkaar gedoken. Zijn ogen waren altijd heel slecht geweest en de laatste jaren waren ze zo zwak geworden, dat hij al bijna geen les meer kon geven. Hij was, net als zijn vrouw, leraar in de Russische litteratuur en Maria Andrejefna corrigeerde dikwijls het huiswerk van zijn leerlingen voor hem. Bij het licht van die petroleumlamp zag hij vrijwel niets en hij keek, als een Egyptisch beeld, recht en onbewegelijk voor zich uit.

Alles om haar heen was zo anders geworden, vond Walja, en toch stonden daar in die kamer dezelfde dingen die ze sinds haar kinderjaren had gekend. Dezelfde en toch niet dezelfde. De tafel met het gebloemde kleed, de piano waar zij iedere dag op speelde, het buffet met de preciese rijtjes eenvoudig en smaakvol glaswerk, de open boekenkast, het waren de dingen van iedere dag en tegelijkertijd zo vreemd. Haar vele vereerders zeiden vaak, dat het er bij Bortz altijd gezellig en romantisch uitzag. Dat kwam omdat zijzelf romantisch was, wist Walja. Nu was het net of al die meubels naakt waren.

Zij zagen er tegen op het licht uit te maken, naar bed te gaan en dan alleen te blijven met hun gedachten en angsten. Zo bleven ze zwijgend met hun vieren om de tafel zitten tot het buiten weer licht werd. Alleen de klok tikte.

Pas toen zij de burens hoorden opstaan en water halen deden zij de lamp uit en openden de vensterluiken. Walja kleedde zich, opzettelijk zo veel mogelijk lawaai makend, uit en ging naar bed. Even later kwam ook Loesja slapen. Maar Maria

Andrejefna en haar man bleven in de huiskamer achter de tafel zitten.

Met een schok werd Walja een paar uur later wakker. Zij hoorde het gerinkel van kopjes en schoteltjes in de eetkamer, Maria Andrejefna had dus toch de samowar opgezet. De zon scheen fel in haar slaapkamertje. Met een gevoel van tegenzin dacht zij aan die afgelopen nacht terug. Het was vernederend en kleinzielig, vond zij, zich zo te laten gaan. Wat had zij tenslotte met die Duitsers te maken. Zij leefde haar eigen leven met haar boeken en haar piano. Laat een ander maar kniezen en treuren, zij niet, nooit.

Ze ging in volle gemoedsrust haar haar wassen en kwam toen de woonkamer binnen om een kopje thee te drinken. Daarna nam ze twee van haar geliefde Stevensons uit de boekenkast, „Catriona” en „De ontvoering van David Balfour”, pakte een reisdeken, spreidde die in de tuin onder de acacia-boompjes uit en verdiepte zich in haar boeken.

Het was heerlijk rustig. De zon scheen op het bloemperk midden in het grasveld. Een lichtbruine vlinder zat met op en neer wiegende vleugels op een grassprietje en een paar donker en licht gestreepte bijen gonsden van bloem naar bloem. De oude, knoestige acacia gaf een grote plek koele schaduw en door de hier en daar al geel wordende bladeren zag ze een stuk van de doorzichtig-blauwe hemel. Die hele sprookjeswereld van hemelsblauw en groen, van zon, bijen en vlinders vervlocht zich tot één geheel met de wereld die haar boek voor haar opriep, een wereld van avonturen in de wilde natuur, mannenmoed en grootheid, zuivere vriendschap en reine liefde. Af en toe legde ze haar boek even weg en keek dromerig naar de hemel. Waar ze over droomde? Ze wist het zelf niet. Maar hoe goed was het, hier zo alleen in die sprookjestuin te liggen met een mooi boek. „Ze zijn zeker allemaal weg, Oleg ook”, dacht ze. „Ze”, dat waren haar schoolvrienden en vriendinnen. Zij was met Oleg bevriend, zoals haar ouders goede vrienden waren met zijn moeder.

Háár hadden ze natuurlijk helemaal vergeten. Niemand gaf wat om 'r. Oleg ook niet. En Stjopka komt maar niet opdagen. Noemt zich ook al vriend. „Ik zweer het”. De opschepper.... Als die jongen van de vrachtwagen, hoe heet hij ook weer....Sergei.... Serjozjka Tjoelenin, als die jongen zoiets zou zweren dan zou hij vast en zeker zijn woord houden....

Zij stelde zich voor dat zij Catriona was en vanzelf werd die jongen, die midden in de nacht zo maar op een vrachtwagen sprong, de edele held.

Zijn haar zag er uit of het helemaal stug en hard was. Ze had het best eens willen aanraken. Jongens met zachte haren zijn geen echte jongens, jongensharen moeten stug zijn.... Ik hoop dat die Duitsers maar nooit komen, dacht ze plotseling heel treurig. Toen verloor zij zich weer in de fantastische wereld van Stevenson en zonnige tuinen met gonzende bijen en beige-bruine vlinders.

Zo bleef zij daar de hele dag liggen lezen en de volgende ochtend nam ze weer een boek en ging naar haar acacia achter in de tuin. Dat zou ze van nu af aan iedere dag doen, wat er verder ook gebeurde....

Jammer genoeg was dit beschouwelijke leven niet naar de aard van haar familie. Maria Andrejefna hield het niet meer uit, zo stil in huis te zitten. Zij was een luidruchtige, bewegelijke vrouw met volle, ronde wangen en een zware stem. Dit was geen leven voor haar.

Zij knapte zich wat op voor de spiegel en ging naar de Kosjewois, om te zien of die nog in de stad waren. Zij woonden in de Sadowajastraat, die op het park uitkwam. De Krasnodonoegol-trust had oom Kolja, Nikolai Nikolajewitsj Korostyljef om hem bij zijn volle naam te noemen, de helft van een stenen standaardhuisje ter beschikking gesteld. De andere helft werd bewoond door de familie Saplin, die Maria Andrejefna ook goed kende, daar Saplin directeur was van de Gorkischool en dus haar collega. Het enige, dat in de Sadowajastraat te horen was, waren de slagen van een bijl op droog hout en Maria Andrejefna kreeg de indruk dat die slagen uit de richting van het huis der Kosjewois kwamen. Haar hart klopte alsof ze iets onwettigs en gevaarlijks deed en ze keek eerst voorzichtig om zich heen, voor zij de achterdeur open maakte en op het plaatsje van de Kosjewois kwam.

Een ruige, zwarte hond, die bij het trapje met zijn tong uit zijn bek zat te hijgen, wou opstaan toen hij Maria Andrejefna's stap hoorde, maar zodra hij haar herkende, keek hij haar aan of hij zeggen wou: „Neem me niet kwalijk, dat ik niet voor je kwispel, het is ook zo verschrikkelijk warm”.

Baboesjka*) Wera Wasiljefna — mager, lang en pezig —

*) Baboesjka = grootmoeder.

stond hout te hakken. Ze zwaaide het hakmes aan haar benige arm hoog de lucht in en liet het dan met zulk een kracht naar beneden suizen, dat de adem uit haar longen floot. Ze had blijkbaar nog geen last van haar rug of misschien was ze de mening toegedaan, dat werken het beste middel is om niet moe te worden. Haar gezicht was donkerbruin verbrand en mager en haar neus was gebogen, scherp als de rug van een mes. Als Maria Andrejefna naar haar profiel keek moest zij altijd denken aan een afbeelding van Dante Alighieri die ze eens in een kostbare uitgave van de Goddelijke Comedie had gezien. Wilde vlokken grijzend, kastanjebruin haar omlijstten het getaande gezicht van baboesjka Wera en vielen op haar schouders. Gewoonlijk droeg zij een brilletje met een smal zwart-hoornen montuur waarvan één been op zijn plaats werd gehouden door een zwart draadje. Maar nu had zij haar brilletje niet op.

Ze werkte vandaag twee, driemaal zo hard als anders en de spaanders hout vlogen in het rond. Haar hele gezicht en manier van doen drukten uit wat ze dacht: „De duivel zal die rotmoffen halen en iedereen die bang voor ze is erbij. Ik ga hout hakken en laat die verdomde spaanders maar vliegen waar ze willen. Ja, je kunt beter lawaai maken met een stuk hout en een bijl dan je in zo een toestand laten brengen als jullie. En als jullie me willen vertellen, dat het me m'n leven kan kosten, dan kan ik je meedelen dat ik toch al een oud wijf ben en niet bang om dood te gaan". En ze liet haar kapmes weer met zulk een kracht op een grote knoest wortelhout neerkomen, dat het meteen muurvast zat. Plotseling zwaaide ze het mes met knoest en al hoog boven haar hoofd en liet het stuk hout met donderend geweld op het hakblok neersuizen. De knoest spatte in twee stukken uit elkaar en Maria Andrejefna kreeg bijna een van de stukken tegen haar hoofd.

Baboesjka draaide zich om, om het stuk na te kijken en zag daardoor Maria Andrejefna staan. Ze kneep haar ogen even samen en toen ze haar herkende, gooide ze het kapmes opzij en zei met haar luide stem, die, zo leek het wel, door de hele straat te horen was:

„Ha, Maria....eh, Maria Andrejefna! Dat is goed dat je gekomen bent, dat is aardig van je. Die dochter van me, Lena, ligt al drie dagen lang op haar bed te grienen als een speenvarken. Ik heb haar al gevraagd waar ze al die tranen vandaan

haalt. Ga maar naar haar toe, dat zal haar goed doen...."

Maria Andrejefna was een beetje bang voor die luide stem en tegelijkertijd gaf die haar toch ook weer wat moed, zij hield er immers zelf van, luid te spreken. Toch was haar stem gedempt en voorzichtig toen ze vroeg: „Zijn de Saplins weg?"

„Hij is weg, maar zijn vrouw en kinderen zijn er nog. Die doen ook niet anders dan blèren. Wil je niet hier blijven eten? Ik heb heerlijke borstsj gemaakt, maar niemand heeft trek".

Ja, ze hield zich weer kranig, die oude boerenvrouw, baboesjka Wera Wasiljefna.

Ze was de dochter van een dorpstimmerman uit de buurt van Poltawa. Haar man, die uit Kief kwam, werkte in een van de fabrieken van Poetilof. Hij kwam zwaargewond uit de eerste wereldoorlog terug en ging in het geboortedorp van zijn vrouw wonen. Ook toen ze getrouwd was, bleef baboesjka Wera haar eigen weg gaan. Zij werd lid van de gemeenteraad, zat in verschillende comité's en ging daarna in een ziekenhuis werken. De dood van haar man vernietigde haar veerkracht niet, integendeel, haar zelfstandigheid kwam daarna nog meer tot uiting. Nu werkte ze niet meer en leefde van haar pensioen. Maar als ze het nodig vond, zei ze nog steeds ongezouten haar mening. Ze was al twaalf jaar lid van de communistische partij.

Elena Nikolajefna, Oleg's moeder, lag met haar gezicht in de kussens begraven op haar bed. Haar gouden haar, dat anders in een ingewikkeld vlechtenkapsel haar hoofd bekroonde, lag nu los op haar rug en omsluerde haar mooie lichaam van jonge, knappe vrouw bijna tot aan de hielen. Toen baboesjka Wera en Maria Andrejefna de kamer binnenkwamen, hief zij haar behuilde gezicht op en richtte haar lieve, verstandige ogen op de deur. Toen zij Maria Andrejefna herkende gaf ze een klein gilletje, sprong op en viel haar vriendin om de hals. Huilend en lachend tegelijk hielden zij elkaar vast omsloten. Zij waren dolblij dat ze in deze verschrikkelijke dagen tenminste elkaars vriendschap hadden en hun verdriet samen konden delen. Grootmoeder Wera stond, met haar pezige handen in haar zij, haar Dantehoofd te schudden en zei:

„Domme mensen worden nu eenmaal nooit wijs. Daar staan ze nou te lachen en te huilen, terwijl er voor lachen geen reden is en we voor grienen nog tijd genoeg hebben...."

Op hetzelfde ogenblik kwam er van de straat een vreemd, aanzwellend geluid als het gebrul van tientallen motoren, begeleid door woedend hondengeblaf. Het leek wel of alle honden in de stad dol geworden waren.

Elena Nikolajefna en Maria Andrejefna lieten elkaar verschrikt los, baboesjka Wera's handen vielen slap langs haar lichaam en het donkerbruin van haar gelaat werd grauwbleek. Zij bleven alle drie een paar seconden doodstil staan, zonder zichzelf te durven toegeven, dat zij precies wisten wat dat vreemde geluid betekende. Toen renden zij — baboesjka Wera als eerste — naar het voortuintje. Ze wisten instinctief dat het niet verstandig zou zijn bij het tuinhekje te gaan staan en daarom renden zij tussen de bloemperkjes door naar de jasmijnstruik bij de schutting.

Het geluid van de bulderende motoren kwam uit de lager liggende gedeelten van de stad. Nu hoorden ze al zware wielen over de keien bij de tweede overweg knarsen, maar zij konden, vanwaar zij stonden, nog niets zien. En plotseling verscheen aan het einde van de straat een grijze, open personenwagen. Even flikkerde een verblindend licht in de voorruit toen de wagen de hoek omkwam en langzaam de straat in reed tot bij de jasmijnstruik. In de auto zaten een aantal soldaten, rechtop, onbewegelijk, in grijze uniformen en met hoge, grijze petten. Achter die wagen aan kwamen nog een paar auto's, die van de overweg kalmpjes in de richting van het park reden.

Elena Nikolajefna begon, zonder haar ogen van die auto's af te wenden, met nerveuse beweginkjes van haar kleine, even gezwollen vingers haar vlechten om haar hoofd te wikkelen. Ze deed het volkomen machinaal en toen ze merkte dat zij geen haarspelden bij zich had, hield ze haar vlechten met beide handen vast en bleef zo staan.

Maria Andrejefna rende met een korte uitroep van achter de jasmijnstruik weg en liep naar het huis. Daar verdween zij om de hoek en rende, door het achterpoortje van de Saplins, naar de straat die evenwijdig liep met die waar de Duitsers doorheen reden. Er was geen sterveling in die straat te bekennen en ze holde naar huis terug.

„Het is verschrikkelijk.... Je moet je meteen verstoppen. Hou je flink.... Ik had het je langzaam willen vertellen, maar ze kunnen ieder ogenblik hier zijn”, hijgde zij, toen ze haar man zag. Ze was volkomen buiten adem en drukte haar

hand tegen haar hart. Als alle gezonde mensen, zag ze er van het harde lopen zo rood en bezweet uit, dat haar uiterlijk in het geheel niet zo angstwekkend was als de jobstijding, die zij kwam brengen.

„De Duitsers?“, vroeg Loesja zachtjes met een al zo volwassen uitdrukking van schrik en afschuw op haar kinder-gezichtje, dat Maria Andrejefna haar dodelijk geschrokken aankeek.

„Waar is Walja?“, vroeg zij, naar haar man kijkend, die zwijgend en met witte lippen naast haar stond.

„Laat mij het maar vertellen, ik heb alles gezien“, zei Loesja heel rustig en ernstig. „Ze lag te lezen in de tuin en toen kwam er een jongen, een grote jongen al. Die was over de schutting gesprongen. Ze bleef eerst liggen, toen is ze gaan zitten en ze praatten een heleboel met mekaar. Toen is ze opgesprongen en met hem over de schutting geklommen en zijn ze weggelopen“.

„Waarheen?“, vroeg Maria Andrejefna met verschrikt opengesperde ogen.

„Naar het park.... Ze had de plaid en haar boek en een kussen in de tuin laten liggen. Ik dacht dat ze direct terug zou komen en ik ben de tuin in gegaan om op te passen, dat er niets gegapt zou worden, maar ze kwam maar niet en toen heb ik alles naar binnen gehaald“.

„Nee....“, zuchtte Maria Andrejefna dof en zakte daarop bewusteloos in elkaar.

XVI.

Ondertussen stonden baboesjka Wera en Elena Nikolajefna nog steeds achter de jasmijnstruik en keken naar de eindeloze rij reusachtige vrachtwagens, die de een na de ander de oplopende straat inkropen. Alle wagens zaten vol bezwete, stoffige, zwart geblakerde Duitse soldaten in grijze uniformen, die hun geweer tussen de benen geklemd hielden. Alle honden van de straat sprongen woedend blaffend tegen de wagens

op en renden als dol door de grote wolken roodachtig stof. Toen de voorste personenwagens met officieren ter hoogte van hun huisje waren, hoorden de twee vrouwen opeens een wild geblaf en de grote, zwarte hond sprong snel als een bliksemstraal over het tuinhekje. Hij rende als een dolle om de auto's heen en gromde woedend tegen de vreemdelingen.

De vrouwen keken hem dodelijk geschrokken na. Nu zou er iets afschuwelijks gaan gebeuren, dachten zij. Maar er gebeurde niets. De wagens reden door tot het park en stopten bij het gebouw van de steenkolen-trust. Toen zij daar aankwamen was de hele straat al vol grote vrachtwagens met soldaten. De Duitsers sprongen van de auto's, rekten hun stijfgeworden ledematen, liepen luid in hun harde, vreemde taal met elkaar pratend de tuintjes in en klopten aan de deuren.

De ruige, zwarte hond, verbijsterd door zoveel vijanden tegelijk, blafte tegen de hele straat.

De officieren stonden naast het gebouw van de trust te roken, terwijl hun oppassers met koffers sleepten. Een klein mannetje, wiens dikke buik door zijn stramme officiersuniform nog meer naar voren stak en met een zo hoge pet, dat zijn gezicht geheel in het niet verdween, liep bedrijvig tussen de oppassers heen en weer en schreeuwde een paar aanwijzingen. Een jonge officier met onnatuurlijk lange benen liep, samen met een soldaat van reusachtige lichaamslengte en strogeel haar, schuin de straat over en verdween in het huis van het districtsbestuur van de partij. Een ogenblik later kwamen zij weer naar buiten en liepen vlug naar het belendende huis. Daar hadden de districtsbestuurders gewoond, maar zij waren al twee dagen geleden samen met de heer des huizes naar het Oosten vertrokken. Ook hier waren de twee Duitsers vlug uitgekeken en nu kwamen zij op het huisje van de Kosjewois af. Eindelijk zag de zwarte hond een concrete vijand en hij sprong wild blaffend op de officier toe. De officier bleef staan, zette zijn onnatuurlijk lange benen wijd uit elkaar en met een overmoedige uitdrukking op zijn jongensgezicht haalde hij zijn revolver uit de holster en schoot hem op de hond leeg. Het dier liet plotseling zijn kop zakken, strompelde huilend nog een halve meter op de Duitser toe en viel toen in een krampachtige houding neer.

„De hond hebben ze doodgeschoten....wat zullen we nog meer krijgen?“, mompelde baboesjka Wera.

Op het geluid van de schoten keken de officieren bij de trust en de soldaten in de straat even om, maar toen zij de dode hond zagen liggen, gingen zij weer door met hun bezigheden. Ook uit andere delen van de stad klonken een paar schoten. De officier en de reusachtige soldaat openden het tuinhekje van de Kosjewois.

Grootmoeder Wera leek meer dan ooit op Dante toen zij kaarsrecht op de Duitsers toe liep. Elena Nikolajefna bleef tussen de struiken staan en hield met haar twee handen om haar hoofd haar zware vlechten vast.

Baboesjka Wera was lang, maar de officier stak nog een half hoofd boven haar uit en op haar neerkijkend, vroeg hij: „Wie zal mij Uw huis tonen?”

Men kon aan zijn gezicht zien dat hij meende erg goed Russisch te spreken en hij liet zijn blik van baboesjka naar Elena Nikolajefna gaan en toen weer naar grootmoeder.

„Wat sta je daar te kijken, Lena? Laat het huis zien”, zei de schorre stem van baboesjka nerveus.

Elena Nikolajefna liep door het tuintje naar de deur, nog steeds met haar twee handen haar vlechten op hun plaats houdend.

De officier keek haar verwonderd na en richtte zijn blik toen weer op baboesjka Wera.

„Nou?”, zei hij, met een ongeduldige trek op zijn magere vossengezicht zijn wenkbrauwen optrekkend. Met zenuwachtige dribbelpasjes, helemaal uit haar gewone doen, haastte zij zich het huis in. De officier en de oppasser liepen achter haar aan.

De woning van de Kosjewois bestond uit drie kamers en een keuken. Direct uit de keuken kwam men in de grote woonkamer, die met twee ramen uitkeek op de straat die evenwijdig liep met de Sadowostraat. Daar stond het bed van Elena Nikolajefna en de divan waar Oleg sliep. Links was een deur die naar de kamer van oom Kolja met zijn vrouw en zoontje leidde en daartegenover de deur die tot het heel kleine slaapkamertje van grootmoeder toegang gaf. Dat kamertje had een gemeenschappelijke muur met de keuken, juist aan de kant waar het grote fornuis stond. Als het fornuis brandde, werd het snikheet in het kamertje, vooral 's zomers. Maar als alle oude boerenvrouwen hield baboesjka Wera veel van de warmte en als het te erg werd, maakte zij het venster open. Dat venster zag op het voortuintje uit

en er groeiden een paar seringenstruikjes onder het kozijn.

De officier kwam de keuken in, keek er even vluchtig rond, en ging, zijn hoofd bukkend om zich niet te stoten, de woonkamer binnen. Wat hij daar zag, scheen hem nogal te bevalen. De kamer was licht geverfd en de knoestige planken van de vloer blonken van het wassen en schuren. Over de tafel lag een hagelwit kleed en ook het bed van Elena Nikolajefna was bedekt met een heldere spreij, terwijl de twee kussens overtrokken waren met kleurige, lichte stof. De vensterbanken stonden vol bloemen.

De officier liep, zich weer even bukkend, vlug de kamer van Kolja Korostyljef binnen. Elena Nikolajefna, die zich al niet meer herinnerde hoe en waar zij zo snel haar haar had opgemaakt, bleef in de woonkamer staan en boog alleen haar hoofd met de zware blonde vlechten om de deur van Kolja's kamer. Grootmoeder Wera liep de Duitser achterna.

Deze kamer met de kleine schrijftafel en de driehoeken en passers netjes op een spijker aan de muur, scheen ook naar de zin van de officier te zijn.

„Schön“, zei hij tevreden.

Plotseling zag hij het onordelijke bed, waar Elena Nikolajefna op had gelegen, toen Maria Andrejefna binnen kwam. Hij liep er snel naar toe, trok de verfomfaaide deken weg, sloeg de lakens op en pakte met een gebaar of hij er vies van was de matras op om er onder te kijken.

„Geen luizen?“, vroeg hij, met dichtgeknepen oogjes baboesjka Wera aankijkend.

„Nee, geen luizen“, zei ze, met een gekrenkt hoofdschudden.

„Schön“, zei de Duitser weer en ging terug naar de woonkamer. Hij stak nog even zijn hoofd om de deur van het slaapkamertje van baboesjka en wendde zich toen afgemeten tot Elena Nikolajefna.

„Hier komt generaal baron von Wentzel te wonen“, zei hij. „Deze twee kamers ontruimen“. Hij wees op de woonkamer en de kamer van oom Kolja. „U gaat daar wonen“, met een gebaar naar het slaapkamertje van grootmoeder. „Direct meenemen wat U uit deze twee kamers nodig hebt. Dit moet weg, dit ook en dat“. Met een gebaar van walging wees hij op de hagelwitte spreij en op de dekens en kussens. „Uit die kamer ook. En een beetje vlug“. Toen liep hij met grote stappen de kamer uit.

„Of we luizen hebben.... de brutaliteit! Dat ik zoiets nog

op m'n ouwe dag moet horen", gromde baboesjka Wera woedend. „Hé, Lena, sta niet te suffen! Haal die bullen weg, vóór meneer de baron er wat van krijgt. Vooruit nou! Misschien hebben we nog geluk dat we een baron krijgen, is het niet zo een snotneus als die anderen...."

Elena Nikolajefna haalde zwijgend haar bed af, ging met de hele vracht naar het slaapkamertje en kwam er niet meer uit. Baboesjka Wera haalde het bed van haar zoon af, nam de portretten van Kolja en Oleg van de muur, stopte ze in een la van de linnenkast („dan beginnen ze niet te vragen wie dat zijn") en bracht haar eigen en Elena's kleren naar het slaapkamertje („dan hebben we niks meer met ze te maken, de pest zullen ze krijgen").

Toch liet haar nieuwsgierigheid haar niet met rust. Ze kon geen moment stil blijven zitten en liep naar het voortuintje.

De reusachtige, sproetige, blonde oppasser sleepte juist een paar grote, houten koffers in leren foudralen door het tuinhekje. Achter hem aan kwam een soldaat met zijn armen vol wapens — drie automatische geweren, twee Mausers en een sabel met zilveren kwasten. Daarachter sjouwden twee soldaten met een grote koffer en een zwaar radiotoestel. Zonder baboesjka aan te kijken liepen zij het huis in.

De lange officier schoot opeens naar het tuinhekje toe, zwaaide het open en boog eerbiedig het hoofd. De generaal kwam het tuintje van de familie Kosjewoi in. Hij was heel lang en zijn magere, gerimpelde gezicht was glad geschoren. Zijn keurig verzorgde laarzen waren haast niet bestoft en de bol van zijn pet was ver naar voren getrokken, op de bekende „stramme" manier. Over de naad van zijn grijze pantalon liep een dubbele rode bies en de zwarte kraag van zijn trench-coat was met palmladeren uit gouddraad versierd. Hij liep met zijn grijze hoofd hoog opgericht door het tuintje en mompelde een paar afgebroken zinnetjes. De jonge officier, die een paar passen achter hem aanliep, luisterde met eerbiedig gebogen hoofd.

De generaal bleef even staan en draaide zijn gezicht langzaam naar alle kanten. Met zijn lange, dunne hals en de naar voren getrokken bol van zijn pet leek hij veel op een nieuwsgierige gans. Zijn blauwig-rode gezicht bleef volkomen uitdrukkingsloos. Hij maakte een snelle beweging met zijn hand, alsof hij alles wat in zijn gezichtsveld lag afsneed en blafte een bevel. De officier boog zijn hoofd nog eerbiediger.

Toen liep baron von Wentzel, in het voorbijgaan een waterige, vermoeide blik op baboesjka Wera werpend, het huisje in, haar in een wolk van parfum achterlatend. De jonge officier gaf de soldaten, die bij de stoep stonden een teken dat zij niet weg moesten gaan en liep achter de generaal het huis binnen, evenals zijn chef het hoofd bukkend om zich niet te stoten.

Na een paar minuten kwam hij weer naar buiten en gaf de soldaten een kort bevel, waarbij hij precies dezelfde handbeweging maakte als de generaal. De soldaten maakten, met hun hakken klappend, rechtsomkeert en liepen in ganzemars het tuintje uit.

De grote zonnebloemen bij de haag hadden zich reeds naar het Westen gewend en over de bloemperken lagen lange, donkere schaduwen. Van de straat kwamen flarden van gesprekken in die vreemde, uitdagende taal, bij de overwegronkten nog steeds motoren, hier en daar hoorde men een schot, hondengeblaf of het angstige gekakel van een kip.

De twee soldaten die baboesjka Wera al had gezien, kwamen het tuinhekje weer in, ieder met een kapmes in de hand. Voordat baboesjka begreep waar zij die messen voor nodig hadden, begonnen de soldaten, ieder aan een kant van het hekje, de jasmijnstruiken om te hakken.

„Waarom vernielen jullie die planten? Staan ze jullie soms in de weg?“, barstte baboesjka los en zij rende, haar rokken opnemend, naar de twee soldaten toe. „Wat moeten jullie van die mooie bloemen? Die hebben jullie toch niets gedaan!“, riep ze, met moeite haar lust om die twee in de haren te vliegen, beheersend.

De soldaten bleven zonder haar aan te kijken, doorhakken. Daarna zei een van de twee iets tegen zijn kameraad en ze begonnen beiden te lachen.

„Lachen kunnen ze wel“, zei baboesjka minachtend.

Een van de soldaten ging staan en zei met een glimlachje in het Duits: „Bevel van hogerhand. Militaire noodzaak. Kijk maar, ze hakken overal de boel om“, en hij wees met zijn kapmes naar de andere tuintjes.

Baboesjka verstond hem niet, maar toen ze met haar blik de richting van zijn arm volgde, zag zij dat de Duitsers in alle tuintjes van de straat bezig waren boompjes en struiken om te hakken.

„Partisanen....poef-poef“, probeerde de soldaat uit te leg-

gen en achter een struik neerhurkend deed hij met zijn zwarte wijsvinger of hij een geweer afschoot.

Baboesjka voelde zich opeens helemaal slap en ellendig worden en ging met een vermoeide beweging op het stoepje zitten.

Een soldaat met een koksmuts op en grove schoenen met houten zolen aan, kwam het tuintje in. In zijn ene hand droeg hij een grote rieten mand waar wat vaatwerk in rammelde en in de andere een aluminium pan. Achter hem aan kwam, in een morsige tuniek gestoken, een tweede soldaat die een grote dekschaal in zijn handen hield. Zij liepen langs baboesjka naar binnen.

Plotseling, als uit een andere wereld, kwamen er flarden muziek uit het huis. Toen siste en floot er iets en daarna kwam een stuk van een rede in het Duits en nog meer muziek. Overal waren soldaten bezig struiken en hagen om te hakken en al spoedig kon men de hele straat van de tweede overweg tot aan het park overzien. In alle tuintjes liepen Duitsers rond en overal ronkten motorfietsen.

Uit de kamer achter baboesjka's rug vloaide nu een zacht, teer muziekje. Ergens, ver van Krasnodon, leefden nog mensen een rustig, afgestapt leventje en wisten niets van wat er hier gebeurde. De mensen voor wie die muziek bestemd was, leefden wel heel ver verwijderd van de oorlog, van deze rondslenterende, vernielzuchtige soldaten, van grootmoedertje Wera zelf. En die soldaten, die daar zo rustig planten en bloemen vernielden, hadden waarschijnlijk nooit geweten dat er zo een rustig en mooi leven bestond, want ze stonden niet eens even stil, ze luisterden niet naar die muziek, en ze spraken er ook niet over. Ze hakten alle bomen en struiken om, tot en met de seringeboompjes onder het raam van baboesjka's kamer, waar Elena heel eenzaam en verdrietig voor zich uit zat te staren. Daarna liepen ze met hun hakmessen naar de grote, gouden zonnebloemen die nu de ondergaande zon recht in het gezicht keken.

Zij rustten niet, die Duitsers, voor zij ook de laatste taaie stengel doorgekapt hadden. Nu konden de partizanen tenminste nergens meer poef-poef doen.

XVII.

Die avond verspreidden zich de soldaten en officieren van alle wapens door geheel Krasnodon. Alleen Sjanghai en de lemen bouwseltjes in Goloebjatiniki en de houten huisjes van de Derewjannajastraat werden niet bezet. Er was geen enkele Rus te zien. Het leek of er alleen nog maar Duitsers met zilveren adelaars op hun vuil-grijze kwartiermutsen op de wereld waren. Men zag ze in de huizen en de tuinen, in de schuren, de winkels en de opslagplaatsen, men zag ze overal.

De straat, waar de Osmoechins en de Zemnoechofs woonden, was de eerste die door de gemotoriseerde infanterie werd bezet. De straat was breed genoeg om twee vrachtwagens naast elkaar te zetten, maar de chauffeurs kregen van hun officieren bevel dekking te zoeken tegen eventuele lucht-aanvallen en dus brachten zij de wagens dwars door de schuttingen en tuintjes tot vlak voor de huizen.

Een hoge, lange vrachtwagen reed met zijn reusachtige dubbele achterwielen tegen de schutting van de Osmoechins. Het planken muurtje kraakte en wankelde en werd toen geheel versplinterd. Met trillende motor reed de wagen tot tegen het huis en zette de hele omgeving in een benauwde benzine-stank.

Een jong sergeant met een stug, zwart snorretje en haren die als een grove vilten kap onder zijn kwartiermuts uitkwamen, trapte de voordeur open, toen de deur van de woonkamer en kwam met een paar soldaten achter zich aan binnen.

Elizaweta Alexejefna en Loesja zaten kaarsrecht en stijf, sprekend op elkaar lijkend, bij het bed van Wolodja. De jongen probeerde zijn opwinding voor zijn moeder te verbergen en lag, met het laken tot aan zijn kin getrokken, met zijn kleine bruine oogjes recht voor zich uit te kijken. Toen het lawaai bij de voordeur weerklonk en even later de vuile, bezwete gezichten van de soldaten de woonkamer inkeken, stond

Elizaweta Alexejefna met een hoekige beweging op en liep, met een gezicht waarop al haar beslistheid te lezen stond, naar de Duitsers toe.

„Zeer goed”, zei de sergeant in gebroken Russisch, terwijl hij Elizaweta Alexejefna brutaal, maar niet onvriendelijk opnam. „Hier komen een paar soldaten wonen. Twee of drie nachten maar. Nur zwei oder drei Nächte. Zeer goed”.

De soldaten, die achter de sergeant stonden, keken Elizaweta met strakke gezichten aan.

Zij opende de deur van de slaapkamer die zij met Loesja deelde. Al voor de komst van de Duitsers had zij besloten, dat zij met haar dochtertje in de grote kamer bij Wolodja zou gaan slapen, dan waren zij tenminste met hun drieën bij elkaar. De sergeant ging niet naar het kamertje toe, hij keek er zelfs niet naar, maar bleef vanuit de deuropening naar Loesja staren, die nog steeds onbewegelijk rechtop naast Wolodja zat.

„Ha!”, riep hij, haar vrolijk aankijkend en saluerend. „Is dat Uw broer?” Hij wees ongegeneerd met een zwarte wijsvinger naar Wolodja. „Is hij gewond?”

„Nee”, zei Loesja geschrokken. „Nee, hij is ziek”.

„Ze spreekt Duits!”, wendde de sergeant zich lachend tot de soldaten, die nog steeds met strakke gezichten stonden te kijken. „U probeert te verbergen dat Uw broer een rode soldaat is of een partisaan, maar dat kunnen we altijd nagaan”, glimlachte hij, haar van onder tot boven bekijkend.

„Nee, nee, hij gaat nog op school, hij is pas zeventien en hij heeft een operatie gehad”, antwoordde Loesja angstig.

„Wees maar niet bang, we zullen hem niets doen”. En opnieuw voor Loesja saluerend, keek hij naar de kamer die Elizaweta Alexejefna hem toonde.

„Zeer goed. Waar gaat die deur heen?”, vroeg hij, liep zonder een antwoord af te wachten de kamer in en opende de deur die naar de keuken leidde. „Prachtig! Maak meteen het fornuis aan. Hebben jullie kippen? Eitjes, eitjes!”, lachte hij met een vriendelijk-domme grijns.

Het was werkelijk verbazingwekkend hoe hij precies zei, wat volgens alle moppen, ooggetuigen, oorlogsverslaggevers en onderschriften van caricaturen iedere Duitser zegt, zodra hij een Rus ziet. Het was bijna niet te geloven, maar hij zei het toch werkelijk.

„Friedrich, jij zorgt voor het eten”, zei hij en stapte toen

met de soldaten naar de kamer van Loesja en haar moeder. Spoedig dreunde het huis van hun geschreeuw en gelach.

„Heb je hem begrepen, moeder? Ze vragen eieren en het fornuis moet aangemaakt worden”, fluisterde Loesja.

Elizaweta Alexejefna bleef zwijgend voor zich uit staren.

„Heb je het niet gehoord? Zal ik hout gaan halen?”

„Ik heb het allemaal gehoord en begrepen”, zei haar moeder, zonder van houding te veranderen, angstwekkend kalm.

Een al wat oudere soldaat met een sterk naar voren stekende onderkin en een litteken, dat van onder zijn kwartiermuts tot aan zijn wenkbrauw liep, kwam de kamer uit.

„Ben jij Friedrich?”, vroeg Elizaweta Alexejefna hem rustig.

„Friedrich? Ja, dat ben ik”, zei de soldaat somber.

„Ga mee, je moet me helpen hout halen. Eieren zal ik jullie zelf wel geven”.

„Wat?”, vroeg hij niet begrijpend.

Zij wenkte hem met haar hand terwijl zij de kamer uit ging. Gehoorzaam liep hij achter haar aan.

„Ja....” zei Wolodja, zonder naar Loesja te kijken. „Maak de deur dicht”.

Zij sloot de deur, denkend dat Wolodja haar iets zeggen wou. Maar toen zij bij het bed terug kwam, had hij zijn ogen gesloten en zweeg. Op dit ogenblik verscheen, zonder kloppen, de sergeant in de deuropening. Hij was op een klein broekje na, naakt en zwaar behaard. In zijn groezelige handen had hij een zeepdoos en over zijn schouder hing een handdoek.

„Waar is de badkamer?”, vroeg hij.

„We hebben geen badkamer, dat doen we hier met een emmer in de achtertuin”, antwoordde Loesja.

„Wat een barbaren!” Hij stond met zijn zwarte benen wijd gespreid in zijn zware laarzen en keek haar vrolijk aan. „Hoe heet U?”

„Ljoedmila”.

„Hoe?”

„Ljoedmila”.

„Versta ik niet....Ljoe....Ljoe....”

„Ljoedmila”.

„Oh, Louise”, riep hij tevreden. „U spreekt Duits en U wast zich in een emmer”, zei hij met een verachtelijk gebaar. „Zeer slecht....”

Loesja zweeg.

„En 's winters?” lawaaide de sergeant. „Ha, ha....! Wat

een barbaren! Nou kom, help me dan tenminste maar met die emmer van je!"

Loesja stond op en wilde naar buiten gaan, maar hij bleef wijdbeens in de deur staan en keek haar met een dubbelzinnig glimlachje aan. Zij werd vuurrood en keek voor zich.

Hij lachte luid, bleef nog even zo staan en liet haar toen door. Zij liepen naar het achtertuintje.

Wolodja, die alles wat de Duitser had gezegd, precies had begrepen, lag met gesloten ogen plat in zijn bed en voelde het bloed in zijn slapen bonzen. Als hij niet ziek was geweest, had hij zelf de Duitsers kunnen helpen inplaats van Loesja. Hij vond het beschamend en vernederend, dat zijn familie die Duitse bezetting moest ondergaan en hij hield zijn ogen dicht om niets te hoeven zien van wat er om hem heen gebeurde. Hij hoorde echter alles wat er in huis voorviel. De Duitsers kloten met hun zware, met spijkers beslagen schoenen door de kamer, gingen naar buiten en kwamen weer terug. De schelle stem van zijn moeder zei iets tegen iemand die in het tuintje stond. Daarna liep zij slof-slof op haar pantoffels naar de keuken en weer naar buiten. Loesja sloop de kamer in en sloot de deur; haar moeder had haar vernederende taak overgenomen.

„Wolodja“, fluisterde zei haastig. „Het is verschrikkelijk... Ze hebben alle schuttingen afgebroken en de bloemen vernield. Alle tuintjes zitten vol soldaten. Ze schudden gewoon de luizen uit hun hemd. En vlak voor ons huis, waar moeder zelf geboren is, staan ze zich te wassen. Ik ben er bijna misselijk van geworden“.

Wolodja bleef met gesloten ogen, zwijgend liggen. Uit de tuin kwam het wilde gekrijs van een opgejaagde kip.

„Friedrich zit achter de kippen aan“, zei Loesja met onverwachte spot in haar stem.

De sergeant liep proestend en snuivend door de gang naar zijn kamer, waarschijnlijk droogde hij zich nog onder het lopen af. Uit de kamer kwamen nog enige tijd de geluiden, die een levenslustig en gezond mens maakt als hij pas in bad is geweest. Hij schreeuwde iets, waarop Elizaweta Alexejefna zachtjes antwoord gaf. Even later kwam zij Wolodja's kamer weer in met een paar opgevouwen dekens, die zij in een hoek neerlegde. In de keuken werd iets gekookt en gebraden, de baklucht drong zelfs door de gesloten deur heen. Het huis begon zo langzamerhand op een herberg te lijken, voortdurend